

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ТЕХНИКА УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ”

йўналиши

«МЕҲНАТ МУҲОФАЗАСИ»

модули бўйича

ЎҚУВ -УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тошкент-2019

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ТЕХНИКА УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**«Меҳнат муҳофазаси»
модули бўйича**

ЎҚУВ -УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тузувчилар: ТДТУ, т. ф. д., профессор Сулайманов С.С.,
катта ўқитувчи Хамидуллаев Ф.Ф.

Тошкент-2019

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 2 ноябрдаги 1023-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: ТДТУ, катта ўқитувчи Хамидуллаев Ф.Ф.

Тақризчи: ТДТУ, т.ф.д. профессор С.С.Сулейманов

Ўқув -услугий мажмуа ТДТУ Кенгашининг 2019 йил 24 сентябрдаги 1 - сонли қарори билан фойдаланишга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I.Ишчи дастур	4
II.Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интрефаол таълим методлари.....	11
III.Назарий материаллар.....	17
IV.Амалий машғулот материаллари.....	27
V.Кейслар банки.....	57
VI.Глоссарий.....	61
VII.Адабиётлар рўйхати.....	76

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Ишчи ўқув дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Ишчи ўқув дастурнинг мазмуни Бунинг учун ҲФХ ўзининг текшириш объектлари бўйича қабул қилинган қонунлар ва ҳукумат қарорлари асосида инсон ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлашнинг назарий билимларини, амалий кўникмаларини ҳамда жароҳатланганларга тез тиббий ёрдам кўрсатиш қоидаларини ва инсонларнинг хавфсиз ҳаёт фаолиятини таъминлаш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

«Меҳнат муҳофазаси» модулининг мақсади: педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси тингловчиларини меҳнат муҳофазасининг назарий асослари, меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий, меъёрий-техник ва ташкилий негизи, психофизиологик жиҳатлари, ишлаб чиқариш санитарияси ва меҳнат гигиенаси асослари, хавфсизлик техникаси ва меҳнат хавфсизлиги оид долзарб маълумотлар бўйича билим бериш, кўникма, ўқув ва малакани шакллантиришдан иборат.

«Меҳнат муҳофазаси» модулининг вазифалари:

➤ мазкур соҳага тегишли қонунлар, меъёрий-техник ҳужжатлар, педагогик касбий фаолиятда, ишлаб чиқариш жараёнларида амалга ошириладиган технологияларнинг, фойдаланиладиган техник воситаларнинг ҳамда жиҳозларнинг мавжуд ва юзага чиқиши мумкин бўлган зарарли ва шикастловчи салбий омилларини идентификациялаш ҳамда баҳолашни ўргатиш ва касбий маҳоратини ошириш;

➤ зарарли ва шикастловчи ишлаб чиқариш омилларини инсон соғлиғи ва ҳаётига, уни авлодлари соғлиғи ва ҳаётига салбий таъсирини бартараф этиш ёки оқбатларини камайтиришга оид ташкилий, техник, иқтисодий, экологик ва ижтимоий чора-тадбирларни муқобилини танлаш, ишлаб чиқиш, илмий асослаш ва татбиқ этиш бўйича илм (билим ва малака) бериш ва касбий маҳоратини ошириш;

➤ меҳнат муҳофазасини ташкилий масалаларни замонавий талаблар даражасида ҳал этиш, бошариш усулларини, ҳимоя воситаларини амалиётга жорий этиш орқали меҳнат хавфсизлигини, ишлаб чиқаришда ёнғин ва портлаш хавфсизлиги таъминлашга, соҳадаги илғор халқаро тажрибалардан оқилона фойдаланишга ўргатиш, кўникмасини шакллантириш ва касбий маҳоратини ошириш;

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

«Меҳнат муҳофазаси» модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

ТИНГЛОВЧИ:

➤ ишлаб чиқаришдаги иш жойлари ва зоналарида мавжуд ва юзага чиқиш эҳтимоли бўлган зарарли ва шикастловчи салбий омиллар;

➤ ишлаб чиқаришдаги иш жойлари ва зоналарида мавжуд ва юзага келиши эҳтимоли бўлган зарарли ва шикастловчи салбий омилларни синфлари, асосий манбалари;

➤ меҳнат муҳофазасига тегишли қонунлар, миллий, давлатлараро ва халқаро стандартлар, техник, ташкилий, санитар-гигиеник меъёрлар;

➤ касбий педагогик фаолиятида, ишлаб чиқариш жараёнларида амалга ошириладиган технологиялар, фойдаланиладиган техник воситалар ҳамда жиҳозлардаги мавжуд ва юзага келиши мумкин бўлган зарарли ва шикастловчи салбий омилларини идентификациялаш ҳамда баҳолаш ҳақида **билимларга** эга бўлиши керак;

ТИНГЛОВЧИ:

➤ зарарли ва шикастловчи ишлаб чиқариш омилларини инсон соғлиғи ва ҳаётига, уни авлодлари соғлиғига ва ҳаётига салбий таъсирини бартараф этиш ёки оқбатларини камайтиришга оид ташкилий, техник, иқтисодий, экологик ва ижтимоий чора-тадбирларни муқобилини танлаш;

➤ зарарли ва шикастловчи ишлаб чиқариш омилларини инсон ҳаёти ва соғлиғига салбий таъсирини бартараф этишга оид замонавий техник ечимлар ишлаб чиқиш, илмий асослаш ва татбиқ этиш бўйича **кўникма ва малакага** эга бўлиши зарур;

ТИНГЛОВЧИ:

меҳнат муҳофазаси билан боғлиқ турфа масалаларни замонавий талаблар даражасида ҳал этиш усулларини, ҳимоя воситаларини амалиётга жорий этиш орқали инсонлар соғлиғи ва ҳаёти, уларни авлодлари соғлиғи ва ҳаёти хавфсизлигини ва соҳадаги илғор халқаро тажрибалардан оқилона фойдаланишга ўргатиш малакасини шакллантириш **компетенцияларига** эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

«Меҳнат муҳофазаси» модулини ўрганиш маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

-маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

-ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

«Меҳнат муҳофазаси» модули мазмуни ўқув режадаги «Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги» ва «Фавқулодда вазиятлар ва фуқаро муҳофазаси» ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг мазкур фан бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини ҳамда таълим хизмати сифатини оширишга хизмат қилади.

Модулни олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар олий маълумотли кадрларда меҳнат муҳофазаси билан боғлиқ турфа масалаларни замонавий талаблар даражасида ҳал этиш усулларини, ҳимоя воситаларини амалиётга жорий этиш орқали инсонлар соғлиғи ва ҳаёти, уларни авлодлари соғлиғи ва ҳаёти хавфсизлигини, ишлаб чиқаришда ёнғин ва портлаш хавфсизлигини таъминлашга, соҳадаги илғор халқаро тажрибалардан оқилона фойдаланишга ўргатиш малакасини шакллантиришга, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат			
		Жами	Назарий	Амалий машғулот	Кўчма машғулот
1.	«Меҳнат муҳофазаси» фанини мақсади, вазифалари ва мазмун-моҳияти. Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий ва ташкилий асослари	2	2		
2.	Меҳнат муҳофазасининг психофизиологик жиҳатлари. Ишлаб чиқариш санитарияси ва меҳнат гигиенаси асослари	6	2		4
3.	Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш	2		2	
4.	Инструктажлар ва ишчиларни хавфсиз ишлаш усулларига ўргатиш	2		2	
	Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар ва уларни тузиш тартиблари	2		2	
	Жами:	14	4	6	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. «Меҳнат муҳофазаси» фанини мақсади, вазифалари ва мазмун-моҳияти. Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий ва ташкилий асослари.

Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини умумий тушунчалари. “Инсон-машина-ишлаб чиқариш муҳити” тизими тавсифи. ММҚни асосий тушунчалари ва таърифлари. Меҳнат шароитини шакллантиришга таъсир қилувчи омиллар. Хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари ва уларнинг гуруҳланиши.

2-мавзу. Меҳнат муҳофазасининг психофизиологик жиҳатлари. Ишлаб чиқариш санитарияси ва меҳнат гигиенаси асослари.

Санитария меъёрлари ва қоидалари. Иш жойини ташкил қилишдаги тавсиялар Ишлаб чиқариш объектларига қўйиладиган умумий талаблар. Иш жойини ташкил қилишда асосий шартлар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот: Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш.

Ишлаб чиқаришда содир бўлган бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш тартибларини ўрганиш. Н-1 шаклдаги далолатномани тўлдириш.

2-амалий машғулот: Инструктажлар ва ишчиларни хавфсиз ишлаш усулларига ўргатиш.

Ишловчиларни касбий танланиши, ишларни бажаришда касбий ва психофизиологик яроқлигини ўрнатувчи кўзда тутилган амалдаги норматив ҳуқуқий ҳужжатлар билан таништириш.

3-амалий машғулот: Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар ва уларни тузиш тартиблари.

Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларнинг вазифаси, таркиби ва мазмуни билан танишиш ҳамда уларни тузиш бўйича амалий кўникмалар ҳосил қилиш.

КЎЧМА МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

Мавзу: Меҳнат муҳофазасининг психофизиологик жиҳатлари. Ишлаб чиқариш санитарияси ва меҳнат гигиенаси асослари.

Кўчма машғулотни Фавкулудда вазиятлар вазирлиги Фуқаро муҳофазаси институтида ўтказилиши кўзда тутилган.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Таълимни ташкил этиш шакллари аниқ ўқув материали мазмуни устида ишлаётганда ўқитувчини тингловчилар билан ўзаро ҳаракатини тартиблаштиришни, йўлга қўйишни, тизимга келтиришни назарда тутди.

Модулни ўқитиш жараёнида қуйидаги таълимнинг ташкил этиш шаклларидан фойдаланилади:

- маъруза;
- амалий машғулот;
- мустақил таълим.

Ўқув ишини ташкил этиш усулига кўра:

- жамоавий;
- гуруҳли (кичик гуруҳларда, жуфтликда);
- якка тартибда.

Жамоавий ишлаш – Бунда ўқитувчи гуруҳларнинг билиш фаолиятига раҳбарлик қилиб, ўқув мақсадига эришиш учун ўзи белгилайдиган дидактик ва тарбиявий вазифаларга эришиш учун хилма-хил методлардан фойдаланади.

Гуруҳларда ишлаш – бу ўқув топшириғини ҳамкорликда бажариш учун ташкил этилган, ўқув жараёнида кичик гуруҳларда ишлашда (2 тадан – 8 тагача иштирокчи) фаол роль ўйнайдиган иштирокчиларга қаратилган таълимни ташкил этиш шаклидир. Ўқитиш методига кўра гуруҳни кичик гуруҳларга, жуфтликларга ва гуруҳларора шаклга бўлиш мумкин. Бир турдаги гуруҳли иш ўқув гуруҳлари учун бир турдаги топшириқ бажаришни назарда тутди.

Якка тартибдаги шаклда – ҳар бир таълим олувчига алоҳида- алоҳида мустақил вазифалар берилади.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«SWOT-таҳлил» методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

«Хулосалаш» (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар, муаммоли характердаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлил қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари тўширилган таркатма

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича таркатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади. зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва

«Кейс-стади» методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетига амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

«Кейс методи» ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ яқка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш

3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ яққа ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

«ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади;
- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

«Ассесмент» методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

«Ассесмент» лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга кўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
хар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

«Венн диаграммаси» методи

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасаввурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

Методни амалга ошириш тартиби:

иштирокчилар икки кишидан иборат жуфтликларга бирлаштириладилар ва уларга кўриб чиқиладиган тушунча ёки асоснинг ўзига хос, фарқли жиҳатларини (ёки акси) доиралар ичига ёзиб чиқиш таклиф этилади;

навбатдаги босқичда иштирокчилар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштирилади ва ҳар бир жуфтлик ўз таҳлили билан гуруҳ аъзоларини таништириладилар;

жуфтликларнинг таҳлили эшитилгач, улар биргалашиб, кўриб чиқиладиган муаммо ёхуд тушунчаларнинг умумий жиҳатларини (ёки фарқли) излаб топадилар, умумлаштириладилар ва доирачаларнинг кесишган қисмига ёзадилар.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу: «Меҳнат муҳофазаси» фанини мақсади, вазифалари ва мазмун-моҳияти. Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий ва ташкилий асослари

Режа:

1. Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини умумий тушунчалари;
2. “Инсон-машина-ишлаб чиқариш муҳити” тизими тавсифи.
3. ММҚни асосий тушунчалари ва таърифлари.
4. Меҳнат шароитини шакллантиришга таъсир қилувчи омиллар.
5. Хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари ва уларнинг гуруҳланиши.

Таянч сўзлар: меҳнат муҳофазаси, умумий тушунчалар, «инсон-технология (техника, машина) - ишлаб чиқариш муҳити», тизим, ишлаб чиқариш, хавфли омиллар, сифат ва сон таҳлил, меҳнат шароити, гигиеник баҳолаш, тамойил, усул, восита.

1.1. Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини умумий тушунчалари.

Ҳар қандай демократик жамиятда шу жамият тараққиёти қай даражада бўлишидан қатъий назар ўзининг ҳуқуқий манфаатларидан келиб чиқиб ва инсон ҳуқуқларини ҳимоялашга асосланган қонун асослари, яъни Конституцияси бўлиши зарур.

Конституция аввало инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиши, шу билан бир қаторда иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар ҳам ҳимояланиши керак. Мустақил Ўзбекистон Республикаси 1992 йил 8 декабрда ўзининг биринчи демократик Конституциясини қабул қилди.

Конституциянинг IX боби иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларни ҳимоясига қаратилган. 37-моддада «Ҳар бир шахс қонунда кўрсатилган тартибда меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, одилона шароитларда меҳнат қилиш ва ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир» дейилган ва унинг давомида «Суд ҳукми билан тайинланган жазони ўташ тартибидан ёки

қонунда кўрсатилган бошқа ҳоллардан ташқари (харбий хизмат чоғида, фавқулодда ҳолат шароитида ва ҳоказо) мажбурий меҳнат тақиқланади» дейилиши аввалги Конституциядаги тарқоқ умумий жумлалар асосида берилган ва иш ёқмас, дангаса шахслар учун асосий истехком базаси бўлиб хизмат қиладиган «барча фуқаролар иш билан таъминланади» деган қонундан тубдан фарқ қилиши кўриниб турибди.

Шу бобнинг 38-моддасида «Барча ёлланиб ишлаётган фуқаролар дам олиш ҳуқуқига эгадирлар. Иш вақти ва ҳақ тўланадиган меҳнат таътилининг муддати қонун билан белгиланади» дейилган жумла ҳам бир мунча ижобий хусусиятларга эга. Дам олиш ҳуқуқини таъминлаш, мана шу ҳуқуқни амалга оширилишини таъминлайдиган ижтимоий базага асосланиши керак. Бу бандда ана шу базани таъминлаш имкониятини берадиган қонун барпо этилиши мумкинлиги белгиланган, бу эса олдинга қараб силжиш имконияти демакдир.

39 - Моддада «Ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан махрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга.

Пенсиялар, нафақалар, ижтимоий ёрдамнинг бошқа турларининг миқдори расман белгилаб қўйилган тирикчилик учун зарур энг кам миқдордан оз бўлиши мумкин эмас» дейилган.

Олдинги Конституцияларда ижтимоий таъминланиш масаласи ҳал қилинган билан унинг миқдори ҳеч кимни қизиқтирмас эди. Бу Конституцияда кўшимча равишда тирикчилик учун етарли миқдорда белгиланиши, албатта кейинги нафақа ҳақидаги қонуниятларда унинг миқдорини ошириш имкониятини беради.

40-Моддада «Ҳар бир инсон малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқига эга» деб белгиланган.

Илгари қабул қилинган Конституцияларда бепул тиббиёт хизматидан фойдаланилади дейилган эди. Аммо ундай тиббиёт хизматидан бепул фойдаланиш имкониятлари яратилмагани сабабли бу қонун тиббиёт соҳасини инқирозий тангликка олиб келди. Ҳозир белгиланган модда бўйича тиббиёт хизмати корхоналари ташкил этилиши ва жумладан малакали тиббиёт ходимлари ўз шахсий даволаш муассасаларига эга бўлиши шу билан эса даволаш соҳасида рақобат вужудга келиши билан Республикамиз аҳолиси малакали тиббиёт хизматидан фойдаланиш имкониятига эга бўлдилар.

Ҳозирги вақтда саноат корхоналаридаги кўп соҳалари механизациялаштирилган бўлишига қарамай, баъзи бир ҳолларда юкларни қўл билан кўтариш ҳоллари учраб туради. Шунинг учун аёлларга юк кўтариш қоидалари белгилаб қўйилган (СанПиН РУз № 0364 – 18).

Аёлларга ва оилавий вазифаларни бажариш билан машғул бўлган шахсларга бериладиган қўшимча енгилликлар туғдирилган. Бундай аёлларни ва 12 ёшгача бўлган фарзандлари бўлган аёлларни тунги (соат 22 дан соат 6 гача), ишдан ташқари, дам олиш кунларидаги ишларга жалб қилиш ва командировкага юбориш тақиқланади. Маъмурият баъзи ҳолларда бундай аёлларни врач хулосасига асосан, ўртача иш ҳақини сақлаган ҳолда енгил

ишларга ўтказиши лозим. Аёлларга туққунга қадар етмиш календарь кун ва туққанидан кейин эллик олти календарь кун (туғиш қийин кечган ёки икки ва ундан ортиқ бола туғилган ҳолларда — етмиш календарь кун) муддати билан ҳомиладорлик ва туғиш таътиллари берилиб, давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақа тўланади.

Мамлакатимизда ёшлар учун қўшимча кафолатлар ҳамда уларнинг меҳнатини муҳофаза қилишга катта эътибор берилмоқда. Ўсмирлар 16 ёшдан ва баъзи пайтларда касаба уюшма қўмиталарининг розилиги билан истисно тарзда 14 ёшдан ишга қабул қилинадилар. 18 ёшдан кичик бўлган шахслар ишга қабул қилинаётганда тиббиёт кўригидан ўтказадилар, кейинчалик улар 18 ёшга тўлганга қадар ҳар йили ана шундай кўрикдан ўтказилиб турилади. Балоғатга етмаган ишчилар учун қисқартирилган иш ҳафтаси белгиланган 16-18 ёшгача – 36 соат, 14-16 ёшгача 24 соатлик. Булар тунги ва хизматдан ташқари бажариладиган ишларга, зарарли ва хавфли ишларда ишлашга рухсат берилмайди. Ўсмирларнинг юк кўтариш нормаси ўғил болалар - 13 кг, қизлар учун - 9 кг.¹

Қонунчилик тарихи

Меҳнат ва саломатликни муҳофаза қилиш тарихи қонунчилик ҳукмронлиги остида бўлган. Ҳукуматлар саломатлик ва меҳнатни муҳофаза қилиш муаммоларини кузатганлар ва бу муаммоларни қонунлар ва тегишли қарорлар қабул қилиш йўли билан ечишга ҳаракат қилганлар. Бу мамлакатдаги йўриқномалар 1970-йилда қабул қилинган соғлиқ ва меҳнатни муҳофаза қилиш ҳақида қонун қабул қилиниши билан ўзининг олий нуқтасига етди.

Хавфсизликни қонунлаштиришга бўлган илк уринишларда кўз кўз учун принцип доим устун бўлди. Ҳукуматнинг нисбатан хавфсиз иш жойларини ташкил қилишдаги ҳаракатларни рағбатлантиришлари дастлаб қонунбузарларни жазолаш доирасида олиб борилган. Бу тушунча Вавилон қонунига 4000 йил илгари киритилган бўлиб, бу машҳур эрамиздан аввалги 2100-йилда ёзилган Ҳаммурапи кодексининг издоши бўлган. Ҳаммурапи бу кодексни ўз ҳукмронлигининг 30-йилида ёзган. Бу кодексга биноан кемасозлар ўзлари қурган кемалардаги нуқсонлар натижасида юзага келган моддий зарарларни юкларни етказиб бўлгандан сўнг бир йил давомида тўлаб беришлари шарт бўлган. Кема капитанлари сувда йўқолган ёки яроқсиз ҳолатга келган моддий товарларнинг тенг ярим баҳосини жарима сифатида тўлашлари керак бўлган. Қулни ўз хўжасидан бошқа биров яраласа қулнинг

¹ Friend, Mark A. Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P. Kohn. Government Institutes. An imprint of The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007. — 4th ed.

хўжайинига компенсация тўлаши керак бўлган. Малакали ишчи ва ходимларнинг ўз ишига маъсулиятсиз ва кўполлик билан ёндашиши мумкин бўлмаган. Малакали ходимларнинг хатоси туфайли юзага келган талофатлар шу малакали ходимларни жазолаш орқали ундирилган. Курувчи қурган уй қулаши натижасида кимдир ҳалок бўлса курувчининг яқинларидан бирини ўлдириш мумкин бўлган. Шифокорнинг хатоси натижасида бемор ҳалок бўлса, унинг қўлини кесиб ташлашлиги мумкин бўлган. Кўз кўз учун принципи амалда бўлган.

Ҳаммурапи давридан ва унинг замондошлари давридан то ўрта аср ниҳоясигача хавфсизликни қонунлаштиришга бўлган уринишлар ҳақида жуда кам маълумотлар сақланган. Илк ишлаб чиқариш корхоналари ишчиларни лаҳзаларда ҳалок бўлиши ёки тан жароҳати олишига ёки имкон туғдирувчи хавфли ҳаракат қилувчи ускуналар ва очиқ ускуналардан ташкил топган қопқонлар сериясидан ҳам кўпроқ эди. Британияликлар ўз фарзандлари ҳақида қайғуриб хавфсизлик қонунини ишлаб чиқдилар (Грималди ва Симондс 1989). 1800- йиллар Америка Қўшма Штатларида жуда кўп ҳалокатлар содир бўлди. Бу ҳалокатлар ҳукумат томонидан кичик жавоблар билан қарши олинди. Бу ҳалокатларнинг оммавий ахборот воситаларида кенг ёритилиши газета ва журналларда босиб чиқилиши натижасида Америка фуқаролари ўз ҳукуматларидан ишчиларни иш берувчилардан ҳимоя қилишни таъминланишини талаб эта бошладилар. Аҳолининг саломатлик ва меҳнатни муҳофаза қилиш ҳақидаги хавотирлари ўсиб борди. Иш берувчиларнинг ҳаракатидан норозилик, иш жойидаги ҳалокатларнинг кўпайиши жамоатчиликни норозиликларига сабаб бўлди. Бунинг натижасида илгари иш берувчиларни ҳимоя қилган қонун органлари ишчиларни ҳимоя қилиш фаолиятини киргазувчи қонун қабул қилишга мажбур бўлдилар. Илк қонунчиликнинг каттагина қисми реактив тарзда юзага келган яъни маълум табиий офатга жавоб натижасида қонунлар амалга киритилган. Кейингиси – 1900- йиллардаги саломатлик ва хавфсизликни ривожлантиришдаги муҳим воқеаларнинг берилиши.

1.2. “Инсон-машина-ишлаб чиқариш муҳити” тизими тавсифи.

Файласуфларнинг фикрича, инсонга берилиши керак бўлган энг тўғри таъриф бу “Ното агенс”дир, яъни ҳаракат қилувчи, ёки фаолият кўрсатувчи одамдир.

Инсон онгли равишда маълум бир мақсадга, натижага эришиш учун муҳитда ҳатти-ҳаракат қилади, яъни фаолиятнинг олий шакли бўлган меҳнат жараёнини амалга оширади. Бу жараёнда, инсон меҳнатини енгиллаштирувчи, машина ва механизмлар ҳам иштирок қилади. Демак, “инсон – машина – ишлаб чиқариш муҳити”дан, яъни учта элементдан иборат тизим ҳосил бўлади (1-расм). Бу тизим ҳар бир элементининг нормал ишлаши бир қатор омилларга боғлиқ бўлади.

Меҳнат предмети ёрдамида ташқи муҳит таъсири натижасида ишчи билан амалга ошадиган меҳнат жараёни — “инсон-машина - ишлаб чиқариш муҳити” (Ин-Ма-Му) тизимини ташкил қилади.

Инсон-машина системаси (ИМС) шундай система тушуниладики, улар машина, одам-оператор йиғиндисидан ташкил топган бўлади, қайсики, у меҳнат фаолиятини, иш жойида амалга оширади. Бу системада машина деб техник воситалар йиғиндисига айтилади, булардан одам ўз иш фаолияти ва меҳнат жараёнида фойдаланади.

Операторнинг жароҳатланишини, касб касаллигини бартараф этиш ва иш самарасини ошириш учун системанинг ишлашини юқори даражада таъминлаш керак. Лекин қишлоқ ва сув хўжалигида ишлаш вақтида чанг, тебраниш, шовқин ва бошқалар натижасида вужудга келадиган ҳодисалар системанинг бузилишига олиб келади. Шунингдек, операторнинг иш шароитига ҳаво намлиги, ҳарорат, (жамоодаги руҳий ҳолат, меҳнат интизоми ва бошқалар) таъсир қилади. Ишчиларни жароҳатланишдан сақлаш мақсадида инсон-машина системаси ҳар хил кўрсаткичларга қараб оптималлаштирилади, яъни эргономик талаблар ва кўрсаткичлар, эргономик хусусиятлар таъсир этади. Шахснинг эргономик хусусиятлари антропометрик, физиологик, психофизиологик ва гигиеник хусусиятлар билан белгиланади. Инсон-машина системасининг фаолияти самарадорлик кўрсаткичларига боғлиқ.

Антропометрик параметрлар эргономик талабларни аниқлайди ва шахсни буюмга муносабатини антропометрик хусусиятларини аниқлайди. Психофизиологик хусусиятлар — қурол, меҳнат маҳсулоти ва муҳитни биргаликда сезги орган (эшитиш, кўриш, ҳис этиш ва бошқалар)ларнинг функционал ишлашига мутаносиблиги. Гигиеник хусусиятлар ИМС жамланмасини ҳаёт ва фаолият гигиеник шароитларини ва ишчининг иш қобилиятини етиштирилган маҳсулотнинг муҳит билан боғлиқлигини аниқлайди. Руҳий хусусиятлар инсоннинг ўзига руҳий (фикрлаш, тажрибанинг мустаҳкамлик даражаси ва бошқалар) фаолияти, маҳсулот етиштиришда муҳитга мосланишини таъминлашга йўналтирилган.²

Оператор-машина тизими инсонлар ва жиҳозларни тўғри жойлаштириш, ҳамда атроф-муҳит муҳофаза қилиш билан боғлиқ омилларни таҳлиллар олиб боради. Бунда машина оператор тизимидаги узаро алоқаси, машинанинг ишлаш муддати, унинг ишдан чиқиши, шу билан боғлиқ бошқа омиллар.

Атроф-муҳит. Меҳнат жараёнини амалга ошириш давомида инсон муҳит омиллари ва турли техник қурилмалар кўрсаткичларидан иборат мажмуа

² Friend, Mark A. Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P. Kohn. Government Institutes. An imprint of The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007. — 4th ed.

таъсири остида фаолият олиб боради. Бунда «инсон – машина – атроф муҳит» деб номланувчи, учта элементдан ташкил топган тизим ҳосил бўлади.

“Инсон - оператор» тизимида ишлаганлар инсонларга хос инсон фактори омилларига боғлиқ бўладилар. Буларга: физиологик ўлчамлар, имкон ва чеклашлар, психологик имкониятлар ва чекловлар; ҳамда психик (руҳий) кучланишлар киради. Бунда, бир ёки бир неча омиллар жароҳатланишга ёки иш жойидаги касалликларга сабаб бўла олади. *Ақлий ва жисмоний меҳнатни ўрганишдан мақсад инсоннинг қобилияти, самарали меҳнат фаолияти даражасини аниқлайди.* Инсон физиологик тана ўлчамлари тўғрисидаги билимлар (*антропометрия*) ва ҳаракат (*биомеханика*) атроф муҳитининг асосий қисми ҳисобланади. Ишчиларнинг ўз вазифаларини бажариш вақтидаги ҳаракатлари антропометрик ва биомеханик тавсифлари билан таққосланади. Инсоннинг бажарган ҳаракат турлари, тўғри ва самарали бажарилиши, ишнинг частотаси кўриб чиқилади. Шунда ҳаракатларнинг миқдори, кучларнинг сарфланиши ва бошқа омиллар баҳоланади.

Тизим элементлари ўртасида ўзаро боғлиқликлар ва ўзаро таъсирлар мавжуд бўлади. Бу ҳолат тизимни жуда катта даражадаги ноаниқликка эга тизим сифатида характерлайди, яъни тизим жуда кўп ҳолатда бўлиши мумкин.

Тизимлар назариясидан маълумки, тизим ноаниқлигини характерловчи ҳолатларнинг максимал сони N қуйидаги ифода билан аниқланади:

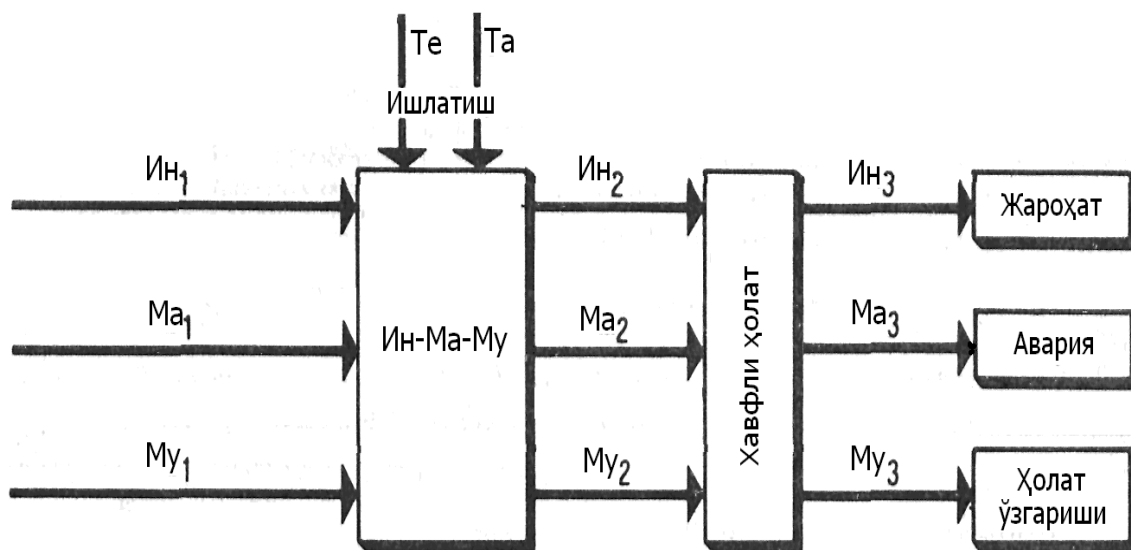
$N=2^n$, бу ерда: $v=n(n-1)$ – омиллар сони n та бўлгандаги ўзаро боғлиқликларнинг максимал сони.

Масалан, $n=2$ бўлганда $N=4$ бўлади, $n=3$ бўлганда эса $N=64$ бўлади. Демак, омиллар сонининг ошиши билан жуда катта даражада ҳолатлар сони ошади, яъни тизим ҳолатининг ноаниқлиги ошиб боради.

Тизимдаги боғлиқликлар ёки ўзаро таъсирларнинг фақат биттаси бузилса ҳам бахтсиз ҳодисаларга олиб келувчи хавфли ҳолатлар юзага келиши бошланади.

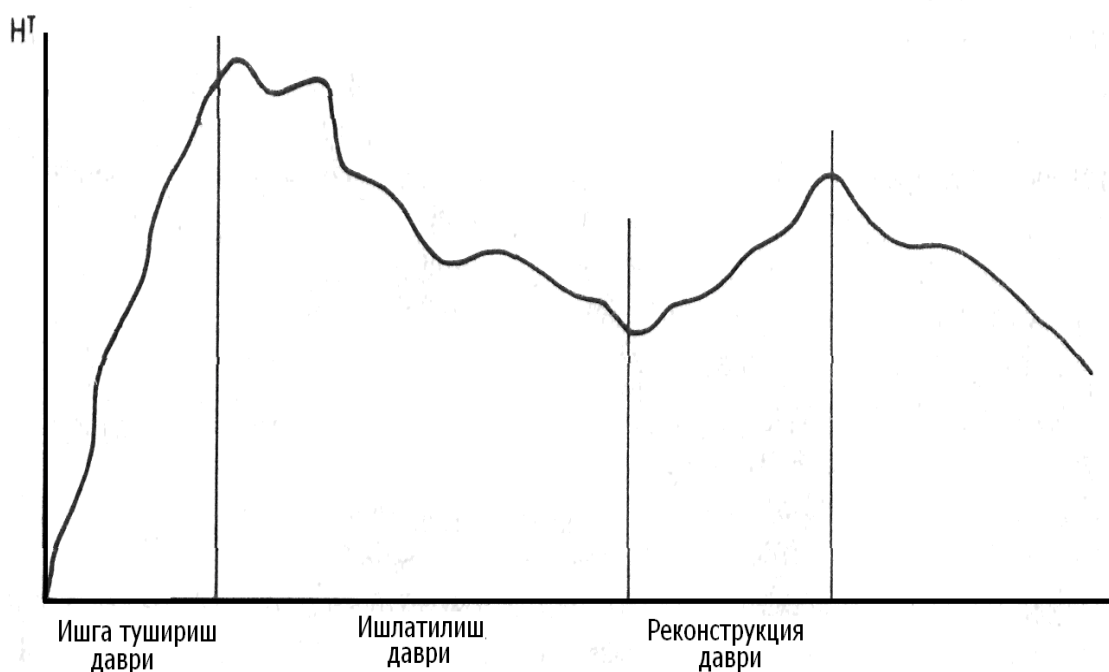
Меҳнат муҳофазасининг нуқтаи назаридан асосий масала тизимнинг инсон учун хавфсиз ишлашидир. Демак, меҳнат муҳофазасининг ўрганиш объекти сифатида инсон ташкил қилувчи элемент бўлиб кирадиган кичик тизимларни олиш мумкин. Масалан, “инсон – машина”, “инсон –ишлаб чиқариш муҳити” ва бошқа.

Қуйидаги 1-расмдан кўришиб турибдики, хавфли ҳолатларга олиб келувчи омилларнинг олди олинмаса, тизимнинг ҳар бир элементи учун салбий оқибат юзага келиши мумкин. Масалан, инсон учун тизим юзага келтирадиган салбий оқибат унинг томонидан олинадиган жароҳатланиш (баъзи ҳолатларда эса содир бўладиган ўлим ҳодисаси) шаклида, машина учун эса авария ҳолатида бузилишлар шаклида, муҳит учун эса унинг параметрларининг ўзгариши шаклида юзага келиши мумкин.

1 индекси тизим ташкил қилувчиларига ишлатишнинг ташкилий (Та) ва технологик (Те) омиллари таъсир қилишидан олдинги ҳолатини билдиради; 2 индекси эса хавfli ҳолатларга олиб келувчи тизим ташкил қилувчиларининг ўзгарган ҳолатини кўрсатади; 3 индекси эса тизим ташкил қилувчилари учун ҳолат ўзгариши қанақа натижаларга олиб келишини кўрсатади

а.

б

1-расм. Жароҳат олиш хавfli Ин-Ма-Му тизимининг функцияси сифатида.
а - тизим структураси; б - жароҳат олиш хавfliнинг вақтга боғлиқ равишда ўзгариши

1.3. Меҳнат муҳофазасини асосий тушунчалари ва таърифлари.

“Меҳнат муҳофазаси” модулининг ҳам ўз тушунчалари ва таърифлари мавжуд. Бу тушунча ва таърифларни билиш, уларнинг моҳиятини чуқур англаш фанни ўзлаштиришда катта аҳамиятга эга.

Модулнинг куйидаги тушунча ва таърифлари бор:

жамоавий ҳимоя воситалари — тузилиши ёки вазифаси жиҳатидан ишлаб чиқариш биноси ва ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлган, ходимларга зарарли ишлаб чиқариш омили ва (ёки) хавфли ишлаб чиқариш омили таъсирининг олдини олиш ёки уни камайтириш, шунингдек ифлосланишлардан ҳимоя қилиш учун мўлжалланган техник воситалар ва бошқа воситалар;

зарарли ишлаб чиқариш омили — таъсири ходимнинг касб касаллигига чалинишига олиб келиши мумкин бўлган ишлаб чиқариш омили;

иш ўрни — меҳнат фаолияти жараёнида ходимнинг доимий ёки вақтинчалик бўлиш жойи;

ишлаб чиқариш фаолияти — маҳсулот ишлаб чиқариш, хом ашёни қайта ишлаш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш чоғида амалга ошириладиган ҳаракатлар йиғиндиси;

ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса — ходимнинг иш берувчининг ҳудудида ҳам, унинг ташқарисида ҳам ўз меҳнат вазифаларини бажариши билан боғлиқ ҳолда, шу жумладан иш берувчи томонидан берилган транспортда иш жойига келаётган ёки ишдан қайтаётган вақтда меҳнатда майиб бўлишига ёки соғлиғининг бошқача тарзда шикастланишига олиб келган ва ходимни бошқа ишга ўтказиш заруратига, у касбга оид меҳнат қобилиятини вақтинча ёки турғун йўқотишига ёхуд вафот этишига сабаб бўлган ҳодиса;

касб касаллиги — ходимнинг унга зарарли ишлаб чиқариш омили ёки хавфли ишлаб чиқариш омили таъсири натижасида юзага келган ва унинг касбга оид меҳнат қобилиятини вақтинча ёхуд турғун йўқотишига сабаб бўлган ўткир ёки сурункали касаллиги;

меҳнат шароитлари — меҳнатни амалга ошириш чоғидаги ижтимоий ва ишлаб чиқариш омиллари йиғиндиси;

меҳнатни муҳофаза қилиш — меҳнат жараёнида инсоннинг хавфсизлигини, ҳаёти ва соғлиғи, иш қобилияти сақланишини таъминлашга доир ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гигиена, даволаш-профилактика, реабилитация тадбирлари ҳамда воситалари тизими;

меҳнатда майиб бўлиш — ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса оқибатида ходимнинг касбга оид меҳнат қобилиятини вақтинча ёки турғун йўқотиши;

ноқулай ишлаб чиқариш омиллари — зарарли ишлаб чиқариш омилининг ва (ёки) хавфли ишлаб чиқариш омилининг мавжудлиги;

хавфли ишлаб чиқариш омили — таъсири ходимнинг шикастланишига олиб келиши мумкин бўлган ишлаб чиқариш омили;

шахсий ҳимоя воситалари — ходимга зарарли ишлаб чиқариш омили ва (ёки) хавфли ишлаб чиқариш омили таъсирининг олдини олиш ёки уни камайтириш, шунингдек ифлосланишлардан ҳимояланиш учун фойдаланиладиган техник воситалар ва бошқа воситалар.

1.4. Меҳнат шароитини шакллантиришга таъсир қилувчи омиллар.

Ҳозирги ишлаб чиқариш замонавий техника билан жиҳозланганлиги, яъни унинг техника ва технологиянинг такомиллашиб туриши, ишлаб чиқариш жараёнининг интенсивлашуви билан фарқ қилади. Бунда ишларнинг даврийлиги ва мавсумийлиги, фойдаланилаётган энергиянинг турлилиги (механик, иссиқлик, электр, ёруғлик ва бошқалар), материал ва моддалар (қаттиқ, суюқ, газсимон)нинг ҳар хиллиги, бажарилаётган ишларнинг об-ҳаво ва бошқа сабабларга боғлиқлигини, меҳнат шароитларини меъёрлаштиришда ҳисобга олиш керак.

Меҳнат шароитларини яхшилаш ишлари бир қанча омилларни ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади. Барча ишлаб чиқариш омиллари қуйидагиларга бўлиниши мумкин: ташкилий, техник, санитар-гигиеник, табиий-иқлимий ва иқтисодий.

ташкилий омиллар — корхонада қабул қилинган иш ва дам олиш тартиби, ишнинг ташкил этилиш шакли ва интизом, ишчиларни махсус кийим, шахсий ҳимояланиш воситалари билан таъминланганлиги, шунингдек, меҳнат жараёни устидан қилинадиган назоратнинг ҳолати ва хусусан меҳнат муҳофазаси, ишчиларнинг профессионал тайёргарлик даражаси ва бошқалардир.

техник омиллар — ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаш ва автоматлаштириш даражаси, бошқарувда электрон-ҳисоблаш техникаларининг қўлланилиши, ҳимоялаш воситаларининг созлиги ва етарлилиги, хавфли зоналарнинг ҳимояланганлиги ва бошқаларни киритиш мумкин.

санитар-гигиеник омиллар — иш жойлари параметрлари (микроиқлим кўрсаткичларининг, ёритилганликнинг, титраш ва шовқин даражасининг, ҳаво тозалигининг ва бошқалар)нинг санитария ҳолатига (меъёрларига) жавоб бериш-бермаслиги.

эргономик омиллар — машина ва ускуналарни инсон билан ўзаро ҳаракатда бўлганда машина элементларининг мос келиши. Бунга техникани тезлик параметрларига тегишли, ишчи органлардан келаётган маълумотнинг ҳажми, иш жойларини ташкил этиш даражаси, бошқариш органларининг қулай жойлашганлиги, оператор ўриндиғининг конструкцияси ва бошқалар кирди.

ижтимоий-маиший омиллар — ишлаб чиқариш маданияти, иш жойларида тозалик ва тартиб, территориянинг кўкаламзорлиги, маиший хоналар, ошхона, тиббиёт пункти, поликлиника, боғчаларнинг мавжудлиги:

йўлларнинг ҳолати, ишлаб чиқариш участкалари, фермер хўжаликлари, турар жой комплексларининг қулайлиги.

психофизиологик омиллар — меҳнатнинг оғирлиги ва жадаллиги, жамоадаги психологик вазият, ишчиларнинг бир-бири билан ўзаро муносабати.

табiiй-иқлимий омиллар - жойнинг географик ўрни ва метеорологик параметрлари (денгиз сатҳига нисбатан баландлиги, рельеф, ёғингарчиликнинг тури, ҳарорат, намлик, ҳавонинг ионланиши, атмосфера босими ва бошқалар),

иқтисодий омиллар — меҳнатга ҳақ тўлаш ва ишчи меҳнатини рағбатлантириш, меҳнат муҳофазасига ажратилган маблағнинг бошқа мақсадларга сарфланиши, меҳнат муҳофазасига доир чора-тадбирларга кам жой ажратилганлиги.

1.5. Хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари ва уларнинг гуруҳланиши.

ГОСТ 12.0.003-74 га асосан хавфли ва зарарли омиллар ўз таъсирига қараб қуйидагиларга бўлинади:

физик,
кимёвий,
биологик,
психофизиологик.

физикавий омилларга машина ва механизмларнинг ҳаракатланаётган, айланаётган ёки силжиётган қисмларини, механизм билан кўтарилаётган юкни, каттиқ шовқин ва титрашларни, ҳавонинг ҳарорати ва намлигининг юқори ёки пастлигини, иш жойининг ортиқча ёки кам ёритилганлигини ва бошқаларни киритиш мумкин.

кимёвий омилларга пестицидлар, нефть маҳсулотлари, минерал ўғитлар, ацетилен, ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган бошқа газларнинг таъсири киради.

биологик омилларга микроорганизмлар, ҳайвонлар, юқумли касаллик вируслари, бактериялар ва уларнинг ажратган маҳсулотлари, шунингдек заҳарли ўсимликлар киради.

психофизиологик омилларга - жисмоний зўриқишларни (жисмоний куч сарфлаб бажариладиган ишлар) ва асабий-психик зўриқишларни — меҳнатнинг бир хиллигидан зерикарилиги, ақлий зўриқиш ва бошқаларни киритиш мумкин.³

³ Friend, Mark A. Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P. Kohn. Government Institutes. An imprint of The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007.—4th ed.

Меҳнат ва Саломатликни муҳофаза қилиш қонуни

1970-йилга қадар 90 миллиондан ортиқ Америкаликлар ишласа ҳам уларни саломатлиги ва иш жойидаги хавфсизликни ташкил этиш учун ҳеч қандай шарт- шароитлар ишлаб чиқилмаган эди. 1970-йилда конгресс йиллик кўрсаткичларни кўриб чиқди:

- Ишчиларнинг ҳалок бўлиши билан боғлиқ 14 000 дан ортиқ уларнинг меҳнати билан боғлиқ бахтсиз ҳодисалар.
- Деярли 2,2 миллион ишчи ногирон бўлиб қолган.
- Ишни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган шароитлар натижасида ишчиларнинг 10 каррадан ортиқ иш куни йўқотилган.
- Тахмин қилинган янги касбий касаллик ҳолатлари 300 000 ни ташкил этган.

Меҳнат ва саломатликни муҳофаза қилиш қонуни 1970-йилда конгресс томонидан қабул қилинган бўлиб у қонунга кўра меҳнат ресурсларини сақлаб қолиш ва меҳнат шароитини соғломлаштириш ва хавфсизлигини таъминлаш эркак ва аёлларнинг ҳар қандай ишларини имкон қадар яхшилашни кафолатлайди (Қўшма Штатлар меҳнат вазирлиги 1995-йил). ***Меҳнат гигиенаси ва муҳофазаси бошқармаси томонидан қонунга мувофиқ меҳнат вазирлигида қуйидагилар тузилди:***

- Саломатлик ва хавфсизликни амалга оширувчи мавжуд дастурларни такомиллаштириш ёки янгиларини тузиш иш жойидаги ҳалокатларни камайтириш ва иш шароитини яхшилаш учун иш берувчиларни рағбатлантириш.

- Саломатлик ва меҳнатни муҳофаза қилиш тадқиқотларини кўзда тутиш ва бунинг натижасида саломатлик ва меҳнат муҳофазаси билан боғлиқ бўлган ишларни инновацион усулларини ривожлантириш.

- Саломатлик ва меҳнат муҳофазасининг яхши шароитларини юзага келтириш учун иш берувчи ва иш бошқарувчиларнинг алоҳида лекин бир бирига боғланган мажбурият ва ҳуқуқларини ўрнатиш. Ишлаб чиқариш жароҳатлари ва ишлаб чиқариш касалликларини назорат қилиш учун маълумот ва қайдлар тизимини ташкил қилиш.

- Меҳнат ва саломатликни муҳофаза қилиш ходимларининг сони ва сифатини ошириш учун таълим дастурини ишлаб чиқиш.

- Саломатлик ва меҳнат муҳофазасининг мажбурий стандартларини ишлаб чиқиш ва уларни ҳаётга самарали тадбиқ этиш.

- Меҳнат ва саломатликни муҳофаза қилиш бўйича давлат дастурларини ривожлантирилиши рағбатлантирилиши ва уларни таҳлил қилиниши, баҳоланишини кўриб чиқи. (OSHAТИ, 1994-йил 1 боб).

Фойдаланилган адабиётлар ва ахборот ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси -Т. Ўзбекистон. 1992 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни (янги таҳрири) 2016 йил 22 сентябрь, ЎРҚ-410-сон.
3. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси.

4. “Собиқ ССР иттифоқининг конунга оид ҳужжатларини қайта кўриб чиқиш ишларини ташкил этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг қарори 1992 йил 29 апрель, 210-сон.

5. СанПиН РУз № 0141-03 “Гигиеническая классификация условий труда по показателям вредности и опасности факторов производственной среды, тяжести и напряженности трудового процесса”.

6. СанПиН РУз № 0294-11 “Гигиенические нормативы. ПДК вредных веществ в воздухе рабочей зоны”.

7. СанПиН РУз № 0364-18 “Нормы допустимых нагрузок для девушек моложе 18 лет и женщин при подъёме и перемещении тяжестей вручную”.

8. Х.Раҳимова, А.Аъзамов, Т.Турсунов. Меҳнатни муҳофаза қилиш.Т. – “Ўзбекистон” -2003.

9. Ғ.Ёрматов ва бошқалар Меҳнатни муҳофаза қилиш: Дарслик - Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 2002 - 345 б.

10. Friend, Mark A.Fundamentals of occupational safety and health Mark A. Friend and James P.Kohn. Government Institutes. An imprint of.The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007.—4th ed.

11. Веб сайтлар: www.lex.uz; www.ziyonet.uz; www.norma.uz; www.ziyo.edu.uz; www.mehnat.uz; www.minzdrav.uz; www.mchs.gov.uz; www.uznature.uz; www.standart.uz; www.sgktn.uz; www.bilim.uz; www.hsea.ru; www.ohranatruda.ru;

2-мавзу: Меҳнат муҳофазасининг психофизиологик жиҳатлари. Ишлаб чиқариш санитарияси ва меҳнат гигиенаси асослари

Режа:

1. Санитария меъёрлари ва қоидалари.
2. Ишлаб чиқариш объектларига қўйиладиган умумий талаблар.

а. Санитария меъёрлари ва қоидалари.

Меҳнат гигиенаси ишлаб чиқариш муҳитини ва меҳнат жараёнини киши организмига таъсирини ўрганади ва уларнинг санитария-гигиена ҳолатларини яхшилаш бўйича тавсияномаларни ишлаб чиқади, буларнинг ҳаммаси ишчиларнинг соғлиғини ва иш қобилиятини сақлаб қолишга ёрдам беради.

Ишлаб чиқариш санитарияси ишлаб чиқариш корхоналари территорияларининг ҳолатини яхши сақлаш, санитария-ободонлаштириш, ишлаб чиқариш биноларини ва хоналарини, санитария-техник қурилмалари (вентиляция, иситиш, ёритиш), санитария-маиший хоналар қурилмалари, шахсий ҳимояланиш воситаларидан фойдаланиш, меҳнат шароитларини

яхшилаш, ишлаб чиқаришдаги захарланишларни ҳамда касб касалликларининг олдини олиш, хизматчилар соғлиғини муҳофаза қилиш, шунингдек меҳнатни илмий ташкил қилиш ва ишлаб чиқариш эстетикаси билан боғлиқ бўлган гигиена чора-тадбирларини ишлаб чиқиш масалаларини ҳал қилади.

Шахсий гигиена тушунчасига кирадиган масалалар доираси жуда кенг. Бу баданни тоза тутиш, ишлаганда, овқатланганда шахсий гигиенага риоя қилиш, ўзи яшайдиган жойни озода тутиш ва бошқалар. Шахсий гигиена қоидаларини бажариш фақат индивидуал эмас, балки ижтимоий аҳамиятга ҳам молик бўлади. Агар бир одам шахсий гигиена қоидаларига амал қилмаса, у ўз оиласида ва ишлайдиган жамоада юқумли касалликларнинг тарқатилишига сабабчи бўлиши мумкин.

Соғлом иш шароитлари яратилишининг негизида санитария меъёрлари ва қоидалари ётади, энг юқори йўл қўйиладиган концентрация (ЭЮК), энг юқори йўл қўйиладиган миқдор (ЭЮМ), энг юқори йўл қўйиладиган даражалар (ЭЮД) ишлаб чиқилган. Юқоридаги меъёрий даражаларга амал қилиш ва уларни таъминлаш соғлом меҳнат шароитлари яратилишига кафолат беради.

Ҳозир амалдаги «Санитария меъёрлари СанПиН РУз № 0294-11 Гигиенические нормативы. ПДК вредных веществ в воздухе рабочей зоны», «Қурилиш меъёрлари ва қоидалари», «Ҳар хил шароитлар учун санитария қоидалари», «Хавфсизлик ва меҳнат гигиенаси» бўйича трактор ва қишлоқ хўжалиги машиналарининг конструкцияларига умумий талаблар», «Таъмирлаш-технологик ускуналарга хавфсизлик ва ишлаб чиқариш санитариясининг умумий талаблари», «Ишлаб чиқариш корхоналарининг ускуналари ва хоналарнинг санитария ҳолати бўйича қўлланма», «Радиацион хавфсизлик меъёрлари», «Ишлаб чиқариш хоналарининг микроклим санитария меъёрлари» ва бошқалар корхоналарни жойлашишига ҳамда уларнинг территориясини режалаштириш, ишлаб чиқариш мақсадида қурилган биноларга умумий талабларни белгилайди.

Ёрдамчи бинолар ва хоналар учун санитария талаблари, санитария-химояланиш доирасини меъёрлайди, микроклим параметрлари қийматини, ҳаво муҳитини, ёритилганлик даражасини, шовқинни, титрашни, нурланишни, дам олиш ва меҳнат тартибларини режалаштиради. Кўрсатилган меъёрлар

ишлаб чиқариш муҳит параметрларини мумкин бўлган кўрсаткичларини таъминлашга асос бўлади.⁴

Операторнинг иш ўрни ишлаб чиқариш жараёнининг назорат қилиш ва бошқа функцияларини амалга ошириши учун зарур техник воситалар ва ёрдамчи қўрилмалар билан жиҳозланган. Инсон-техника-муҳит системасидаги инсоннинг меҳнат фаолияти зонасидир.

Иш жойини ташкил қилишдаги тавсиялар:

Иш жойини ташкил қилишда қуйидаги асосий шартларга риоя қилиши зарур:

- операторга меҳнат фаолияти жараёнида барча ҳаракатлар ва силжишларни бажариши учун етарли ишчи майдон ҳажмини яратиш;
- оператор билан техника орасида, ҳамда операторлар орасида (гуруҳ бўлиб ишлаганида) етарли даражада физик, эшитиш ва кўриш алоқаларини яратиш;
- бошқариш воситаларини операторнинг ҳаракат (мотор) чегарасида жойлаштириши (энига, бўйига, чуқурлигига);
- меҳнат жараёни хусусиятларидан келиб чиқадиган асосий ва ёрдамчи операцияларни операторнинг ишчи ҳолатида бажариш имконияти бўлиши;
- ишчи муҳит факторларининг оптимал, руҳсат этилган чегарасида бўлиши (атроф муҳит шароити, шовқин, титроқ, ёритилганлик ва бошқалар);

операторни атроф муҳитнинг хавфли ва зарарли факторлари таъсиридан химояловчи зарур воситалар яратиш (Эастман Кодак, 1983).

в. Ишлаб чиқариш объектларига қўйиладиган умумий талаблар. Ишлаб чиқариш бинолари технологик жараён талабларига ва ускуналарнинг ташқи ўлчамларига асосланган ҳолда қурилади. ШНК 2.09.04-09 қурилиш меъёрларига асосан, битта ишчига энг камида 15 м³ ҳажмда, 4,5 м² юзага тенг бўлган хона тўғри келган бўлиши керак. Ишлаб чиқариш хоналарининг полидан шипигача бўлган баландлик 3,2 м, транспорт-омборхона хўжалигининг баландлиги 3,0-3,2 м ва одам юрадиган йўлак кенглиги 0,3-1,5 м бўлиши шарт.

⁴ Friend, Mark A. Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P. Kohn. Government Institutes. An imprint of The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007.—4th ed.

Қишки мавсумда ортиқча иссиқлик йўқолмаслиги учун бионинг ташқарига чиқиш жойларида икки эшикли тамбурлар (дахлизлар) бўлиши керак. Бино деворлари чангдан осон тозаланадиган ва керакли даражада иссиқликка чидамли бўлиши керак. Гигиеник талабларга асосан бинолардаги поллар сатҳи уларга бирлашган территория сатҳидан 150 мм баланд бўлмоғи лозим. Поллар текис, силлиқ, фақат сирпанчиқ бўлмаслиги ва иссиқликни кам ўтказувчан бўлиши керак. Гигиена жиҳатдан поллар ёғоч ёки ёғоч қипиғидан тайёрланган (ДСП) бўлиши зарур.

Соғлиқни сақлаш ва умумий овқатланиш хоналари. Корхоналарда лойиҳалаш даврида соғломлаштириш ва тиббиёт постлари, аёлларнинг шахсий гигиенаси учун алоҳида хоналар, буғхона, душхона, шунингдек иш вақтида дам олиш ва рухий чарчашни камайтирадиган хоналар ҳисобга олиниши зарур. Тиббиёт пунктлари ШНК 2.09.04-09 қурилиш меъёрлари ва қоидаларига асосан, агар корхонада рўйхат бўйича ишловчиларнинг сони 50 дан 150 кишигача бўлса, унинг майдони 12 м² га, агар ишловчиларнинг сони 151 дан 300 кишигача бўлса, 18 м² га тенг қилиб олинади.

Аёллар учун шахсий гигиена хоналари, ҳожатхоналарнинг ичида жойлаштирилади. Ўрнатиладиган жиҳозларнинг сони 75 кишига битта ҳисобидан олинади. Буғли ҳаммомларнинг катта-кичиклиги корхона касаба уюшмасининг маслаҳати билан аниқланади. Ишлаб чиқариш жараёни қўлга ўтадиган титраш билан боғлиқ бўлса, корхонада қўл ванналари ҳисобга олинади. Уларни ишлаб чиқариш хоналарида жойлаштирилади, агар улардан фойдаланувчилар сони 100 кишидан ортиқ бўлса, қўл ванналари ювинадиган ёки алоҳида хоналарга ўрнатилади. Ванналарнинг сони 3 кишига битта ҳисобидан олинади. Улар учун ажратилган хоналарнинг юзи 1,5 м² битта ванна учун деб олинади. Ишлаб чиқариш жараёнида одам оёқда узоқ вақт ишласа ёки унинг оёқларига титрашлар таъсир қилса, у ҳолда корхонада оёқ ванналарини (оёққа сувли массаж берадиган қурилма) ўрнатиш кўзда тутилади. Уларни ювиниш ёки ечиниш-кийиниш хоналарида жойлаштирилади.

Иш вақтида дам олиш ва рухий чарчашни камайтириш хоналари уй кийимларини ечиб сақлайдиган ва соғломлаштириш пунктлари хоналарида жойлаштирилади. Хоналарнинг майдонлари қуйидагича ҳисобга олинади (м²/одам): буғли ҳаммом учун — 0,7; ингаляция учун — 1,8; иш вақтида дам олиш, рухий чарчашни камайтириш ва жисмоний машғулот хоналари — 0,9.

Ишлаб чиқариш корхоналарида умумий овқатланиш жойлари ҳисобга олинади, улар ҳамма ишловчиларни умумий, парҳез овқатлар, шунингдек махсус бинолар бўйича соғломлаштирувчи овқатлар билан таъминлашга мўлжалланган. Агар корхонада бир иш сменасида 200 дан ортиқ ишчи ишласа умумий овқатланиш жойи, ундан кам ишчи ишласа овқат тарқатиш ёки буфет хонаси ҳисобга олинади.

Ёрдамчи (санитария-маиший) хоналар ШНК 2.09.04-09 қурилиш меъёрлари ва қоида талабларига мос келиши керак. Ҳамма санитария-маиший хоналари умумий ва махсус хоналарга бўлинади. Умумий хоналарга қуйидагилар киради: кийим ечиб-кийинадиган, ҳожатхоналар, ювиниш хоналари, дам олиш ва ичимлик сув билан таъминлаш қурилмалари. Махсус хоналар — булар чекиш хоналари, ювиниш, шунингдек аёллар шахсий гигиена хоналари, кир ювиш хоналари, кийимларни кимёвий тозалаш, қуритиш, чангдан тозалаш, ёғлардан тозалаш ва иш кийимларини таъмирлаш ишчилар сонини ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинади.⁵

Иш жойини тўғри лойиҳалашда инсон операторнинг антропометрик кўрсаткичларини яхши ўрганиш зарур. Агар иш жойи катталиклари ва ҳаракатланиш майдони (мотор кенглиги) инсонинг антропометрик кўрсаткичларига ва унинг иш ҳолатига мос бўлса мускуллардаги статик ва динамик юкланишнинг самарали миқдори таъминланиши, юқори ишчанлиги сақланиши, касб касалликларнинг юзага келиш эҳтимоли камайишига эришилади. Инсонинг антропометрик кўрсаткичлари тасодифий катталиклар бўлиб, нормал тақсимланишга эга бўлади

Тик турган иш жойлари, одатда қачон тавсия этилади:

Тик турган ҳолда ишлаш инсон учун табиий бўлиб, унинг қуйидаги хусусиятлари бор-гавда массаси ва мускул кучлари текис тақсимланади.

Ҳаракатланишларда умуртқа поғонаси эгилувчанлиги, амортизацияси борлиги кўриш майдони, сенсор ҳаракатлар ва қўзғалишлар координацияси учун қулай шароитлар яратилади.

Тик ҳолатнинг камчиликлари:

⁵ Friend, Mark A. Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P. Kohn. Government Institutes. An imprint of The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007.—4th ed.

-гавдани тик ушлаб туриш ва ҳаракатлари учун кўп мускул иши талаб қилинади, натижада энергия сарфи ортади;

-инсон гавдасидаги суюқликлар (қон) босими ортади;

-пастки қисмларидаги мускулларда қон увиши кузатилади.

Ўтирган ҳолда, иш жойга тавсиялар:

Ўтирган ҳолда ишлаш тик туриб ишлагандан қатор қулайликларга эга:

-гавдани ушлаб туриш учун статик босим камаяди;

-энергия сарфи камаяди.

Бу ҳолатнинг камчиликлари:

-кўриш майдони ва шароити ёмонлашади;

-етиш масофаси қисқаради;

-куч билан ишлаш имконияти пасаяди;

-қорин мускуллари узоқ вақт ишлаганда бўшашади.

Иш жойини ташкил қилишда қуйидаги асосий шартларга риоя қилиши зарур:

-операторга меҳнат фаолияти жараёнида барча ҳаракатлар ва силжишларни бажариши учун етарли ишчи майдон ҳажмини яратиш;

-оператор билан техника орасида, ҳамда операторлар орасида (гуруҳ бўлиб ишлаганида) етарли даражада физик, эшитиш ва кўриш алоқаларини яратиш;

ШНК 2.09.04-09 “Административные и бытовые здания предприятий”

-бошқариш воситаларини операторнинг ҳаракат (мотор) чегарасида жойлаштириши (энига, бўйига, чуқурлигига);

-меҳнат жараёни хусусиятларидан келиб чиқадиган асосий ва ёрдамчи операцияларни операторнинг ишчи ҳолатида бажариш имконияти бўлиши;

-ишчи муҳит факторларининг оптимал, руҳсат этилган чегарасида бўлиши (атроф муҳит шароити, шовқин, титрок, ёритилганлик ва бошқалар);

-операторни атроф муҳитнинг хавfli ва зарарли факторлари таъсиридан химояловчи зарур воситалар яратиш;

-операторнинг муддатидан олдин чарчоғини олдини олиш ёки камайтириш;

-визуал маълумотларининг оптимал кўринишини таъминлаш;

-ишчи ҳолатини алмаштириб туриш.

Маиший хоналар ва қурилмалар учун санитария меъёрлари қуйидагича (ШНК 2.09.04-09): маиший хоналарнинг баландлиги 2,5 м, кийим ечадиган ва киядиган хоналардаги шкафларнинг баландлиги 1,8 м, ёпиқ шкафларнинг ўлчами 0,25x0,5 м, икки тавақали шкафларнинг ўлчами 0,5x0,33x1,8 м, очик ҳолда сакданадиган кийим илгичнинг баландлиги 1,65 м, илмоқларнинг сони 1 м га 5 та, ўриндикнинг эни бир жойга 0,6 м, ювинадиган хоналардаги кран-алмаштиргичларнинг сони 25 ишловчига ва кранлар 15 ишловчига битта ҳисобидан ўрнатилади, ювиндикликлар оралиғидаги масофа 0,6 м, душ ўринлари 8 та ишловчига битта ҳисобидан олинади, душ хонасининг ўлчами 0,9 x 0,9 м. Ҳожатхоналар бинолар ичида иш жойидан 75 метрдан ва территорияда бинодан 150 метрдан узоқ бўлмаган ҳолда жойлаштирилади. Унитазларнинг сони 15 та аёлга ёки 30 та эркакка битта ҳисобидан ўрнатилади. Сменада ишловчиларнинг сонини ҳисобга олган ҳолда 10 кишига (аёл ва эркакларга) битта ҳожатхона ташкил қилишга рухсат берилади.

Иш вақтида дам олиш хоналари 1 кишига 0,2 м² ҳисобидан олинади, фақат умумий майдони 18 м² дан кам бўлмаслиги керак.

Ичимлик сувларни ташкил қилиш санитария-гигиена томонидан жуда катта аҳамиятга эга. Сув ичишда отилиб турадиган сув жўмрақлардан фойдаланиш унумли ҳисобланади, улар тўғридан-тўғри совуқ сув қувурларига уланади. Оғир меҳнат шароитларида сувни қисман шўрлантириш ва газлаштириш мақсадга мувофиқдир. Ичимлик сувнинг ҳарорати 8° дан паст ва 20° дан юқори бўлмаслиги керак. Бир сменада бир ишловчига 2 дан 5 л гача сувнинг сарф бўлиш миқдори белгиланади, шунингдек у иқлим шароитига ва меҳнатнинг турига ҳам боғлиқ бўлади.

Корхонадаги иш шароитлари одамнинг баданини кирланиб кетишига олиб келса, унда, албатта, душхоналар ташкил қилинган бўлиши лозим. Агар сменада 15 тадан кўп аёл ишласа, уларга шахсий гигиена хонаси ташкил қилинади. Бу хона аёллар ҳожатхонаси ёнида жойлашган бўлиб, ҳар бир аёлга

0,2 м² ҳисобида ташкил қилиниб, умумий майдони 4 м² дан кам бўлмаслиги керак.

Ҳамма санитария-маиший хоналари ҳар куни тозаланиши, ювилиши, ҳар доим шамоллатиб турилиши, вақт-вақтида дезинфекцияланиши зарур.

Санитария ва маиший хоналаридан бошқа мақсадларда фойдаланиш қатъий ман этилади.

Назорат саволлари

1. Энг юқори йўл қўйиладиган концентрацияга таъриф беринг.
 2. Ишлаб чиқариш объектларига қўйиладиган умумий талаблар нималардан иборат?
 3. Хавфли ишлаб чиқариш омилига таъриф беринг.
 4. Ёрдамчи бинолар ва хоналар учун санитария талаблари нималардан иборат?
 5. Иш жойини ташкил қилишда қандай талабларга риоя қилиши зарур?
 6. Санитар маиший хоналарга қайси норматив ҳужжатга асосан талаб қўйилади?
 7. Тик турган ҳолдаги иш жойлари, одатда қачон тавсия этилади?
- Зарарли ишлаб чиқари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Йўлдошев О.Р., Рахимов О.Р., Хўжакулов Р.Т., Ҳасанова О.Т., “Меҳнатни муҳофаза қилиш”, Тошкент-2005.
2. Х.Раҳимова, А.Аъзамов, Т.Турсунов. Меҳнатни муҳофаза қилиш.Т. – “Ўзбекистон” -2003.
3. Корхоналарнинг маъмурий ва маиший бинолари. ШНК 2.09.04-09.
4. СанПиН РУз № 0294-11 “Гигиенические нормативы. ПДК вредных веществ в воздухе рабочей зоны”.
5. СанПин РУз № 0141-03 “Гигиеническая классификация условий труда по показателям вредности и опасности факторов производственной среды, тяжести и напряженности трудового процесса”.
6. “Меҳнат муҳофазаси бўйича ишларни ташкил этиш тўғрисида” намунавий Низом (рўйхат рақами 273, 1996 йил 14 август).
7. Friend, Mark A.Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P.Kohn. Government Institutes. An imprint of.The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007.—4th ed.
8. Руководство по охране труда на предприятиях / Юнусов Б.Х., Парсегова Л.Т. и др. - Издательство «Фарғона», 2004 – 332 с.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1 - амалий машғулот: Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш тартиби.

Машғулотнинг мақсади. Ишлаб чиқаришда содир бўлган бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш тартибларини ўрганиш, Н-1 шаклдаги далолатномани тўлдириш бўйича амалий кўникма ҳосил қилиш.

Машғулот режаси:

1. Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш тартиблари.

2. Н-1 шаклдаги далолатномани тўлдириш тартиби.

3. Бахтсиз ҳодисаларни махсус текшириш.

Топшириқ. Ихтиёрий танланган касб ва жароҳатланиш тури учун Н-1 шаклдаги далолатномани тўлдириш.

Назарий қисм

Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишларини текшириш ва ҳисобга олиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997-йил 6-июндаги 286-сонли қарори билан тасдиқланган “Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини текшириш ва ҳисобга олиш” тўғрисидаги низоми асосида олиб борилади.

1. Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси ҳудудида мулкчиликнинг барча шаклларидаги корхоналар, муассасалар, ташкилотларда, шунингдек, меҳнат шартномаси бўйича ишлаётган айрим фуқароларда меҳнат фаолияти билан боғлиқ ҳолда юз берган ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини текшириш ва ҳисобга олишнинг ягона тартибини белгилайди.

Мазкур Низом:

ишлаб чиқаришда ишлаётган даврида суд ҳукми бўйича жазони ўтаётган фуқароларга;

иш берувчиларга;

пудрат ва топшириқларга кўра фуқаролик-ҳуқуқий контрактлар бўйича ишларни бажараётган шахсларга;

табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятларни бартараф этишда қатнашаётган фуқароларга;

агар махсус давлатлараро битимда ўзгача ҳол кўрсатилмаган бўлса, ёлланиб ишлаётган чет эл фуқароларига;

қурилиш, қишлоқ хўжалиги ва ҳарбий хизматни ўташ билан боғлиқ бўлмаган ўзга ишларни бажариш учун корхонага юборилган ҳарбий хизматчиларга, шу жумладан, муқобил хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчиларга;

корхонада ишлаб чиқариш амалиётини ўтаётган талабалар ва ўқувчиларга ҳам татбиқ этилади.

2. Корхона ҳудудида ва унинг ташқарисида меҳнат вазифаларини бажараётганда (шунингдек хизмат сафарларида) юз берган жароҳатланиш, захарланиш, иссиқлик таъсири, портлаш, фалокатлар, иморатлар, иншоотлар ва конструкциялар бузилиши, куйиш, музлаш, қизиш, электр токи ва яшин уриши, ҳайвонлар, ҳашаротлар ва судралиб юривчилар томонидан, террористик ҳаракатлар натижасида шикастланишлар, шунингдек табиий офатлар (зилзилалар, ўпирилишлар, сув тошқинлари, тўфонлар ва бошқалар) туфайли саломатликнинг бошқа хил шикастланишлари;

ўз функционал вазифаларини бажариш юзасидан, шунингдек аварияларнинг, одамлар ҳалок бўлишининг олдини олиш ва корхонанинг мулкини сақлаш мақсадида, иш берувчи топшириқ бермаган бўлса ҳам, корхона манфаатларини кўзлаб қандайдир хатти-ҳаракатларни амалга ошираётгандаги;

ходим хизмат сафарида бўлган ёки ўз функционал вазифаларини бажариш вақтида — йўл-транспорт ҳодисасидаги, темир йўл, ҳаво йўлларидаги, денгиз ва дарё транспортидаги, электр транспортидаги ҳодиса натижасидаги;

иш берувчи томонидан буйруқ билан махсус ажратилган уйдан ишга ва/ёки ишдан уйга ходимларни ташиш учун мўлжалланган транспортда, шунингдек ушбу мақсадлар учун шартнома (буюртма)га мувофиқ ўзга ташкилот транспортида ишга кетаётган ёки ишдан қайтаётгандаги;

иш вақтида шахсий транспортда, уни хизматга оид сафарлар учун ишлатишга рухсат берилганлик ҳақида иш берувчининг ёзма буйруғи мавжуд бўлгандаги;

иш берувчининг топшириғини бажариш учун транспортда ёки пиёда ҳаракатланаётганда, шунингдек меҳнат фаолияти хизмат кўрсатиш объектлари орасида юриш билан боғлиқ ходимлар билан иш вақтида транспортда ёки пиёда кетаётгандаги;

тадбирларнинг ўтказилиши ёки ишлар бажарилиши жойидан қатъи назар, шанбалик (якшанбалик), фуқаро мудофааси бўйича ўқув машғулоти, кўнгилли ёнғин муҳофазаси мусобақалари ўтказилаётгандаги, қишлоқ хўжалиги ишларига жалб этилгандаги, иш берувчининг ёзма фармойиши бўйича корхона томонидан оталиқ ёрдами кўрсатилаётгандаги;

ички ишлар органларининг маълумотлари асосида — иш вақтида меҳнат вазифаларини бажараётганда бошқа шахс томонидан тан жароҳати етказилгандаги;

сменали дам олишда бўлган ходим билан транспорт воситасидаги вахта шаҳарчаси ҳудудидаги ёки ижарага олинган хонадаги (кузатиб борувчи, рефрижератор бригадаси ходими, сменали ҳайдовчи, денгиз ва дарё кемалари ходимлари, шунингдек, вахта-экспедиция усулида ишлаётганлар ва бошқалар) бахтсиз ҳодисалар текширилади ва ҳисобга олинади.

3. Табиий ўлим, ўзини ўзи ўлдириш, жабрланувчининг ўз саломатлигига қасддан шикаст етказиши, шунингдек, жабрланувчининг жиноят содир қилиш чоғида шикастланиши ҳолатлари (суд-тиббий экспертиза хулосаси ёки тергов органларининг маълумотларига кўра) текширилмайди ва ҳисобга олинмайди.

4. Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса натижасида ходимнинг меҳнат қобилияти камида бир кунга йўқотилса ёки тиббий хулосага мувофиқ енгилроқ бошқа ишга ўтиши зарур бўлса, Н-1 шаклидаги далолатнома билан расмийлаштирилади ([1-илова](#)).

Иш берувчи текшириш тугаганидан сўнг 3 суткадан кечиктирмай жабрланувчига ёки унинг манфаатларини ҳимоя қилувчи шахсга давлат тилида ёки бошқа мақбул тилда расмийлаштирилган бахтсиз ҳодиса тўғрисидаги Н-1 шаклидаги далолатномани бериши керак.

5. Иш берувчи ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни тўғри ва ўз вақтида текшириш ҳамда ҳисобга олиш, Н-1 шаклидаги далолатномани тузиш, бахтсиз ҳодиса сабабларини бартараф этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун жавобгардир.

6. Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни тўғри ва ўз вақтида текшириш ва ҳисобга олишни, шунингдек, бахтсиз ҳодиса келиб чиқиши сабабларини бартараф этишга оид чора-тадбирларнинг бажарилишини қорхонанинг юқори турувчи хўжалик органи, касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи, давлат меҳнат техника назоратчиси, Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ва «Ўзэнергоназорат» агентликлари органлари назоратдаги тегишли объектларда назорат қилади.

7. Иш берувчи Н-1 шаклидаги далолатномани тузишдан бош тортса, жабрланувчи ёки унинг манфаатларини ҳимоя қилувчи шахс Н-1 шаклидаги далолатнома мазмунидан норози бўлса, жабрланувчи ёки унинг манфаатларини ҳимоя қилувчи шахс қорхона касаба уюшмаси қўмитасига ёки қорхона ходимларининг бошқа вакиллик органига мурожаат қилади.

Касаба уюшмаси қўмитаси ёки қорхона ходимларининг бошқа вакиллик органи 10 кун муддат ичида бахтсиз ҳодисанинг келиб чиқиши сабабларини ўрганиб чиқади, меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари ва меъёрлари, меҳнат хавфсизлиги андозалари бузилишини аниқлайди, зарур деб ҳисобласа, иш берувчидан Н-1 шаклидаги далолатномани тузишни ёки қайта тузишни талаб қилади. Иш берувчи бу талабларни бажармаса, қорхона касаба уюшмаси қўмитаси ёки бошқа вакиллик органи, шунингдек жабрланувчи ёки бошқа манфаатдор шахс давлат меҳнат техника назоратчисига мурожаат қилади.

8. Н-1 шаклидаги далолатнома тузилмаганлиги ёки нотўғри тузилганлиги аниқланган ҳолларда давлат меҳнат техника назоратчиси иш берувчидан Н-1 шаклидаги далолатномани тузишни ёки бошқатдан тузишни талаб қилиш ҳуқуқига эгадир. Иш берувчи давлат меҳнат техника назоратчиси хулосасини бажаришга мажбурдир.

9. Иш берувчи билан давлат меҳнат техника назоратчиси ўртасидаги англашилмовчиликни бош давлат меҳнат техника назоратчиси ҳал қилади.

Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисани ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишларини текшириш ва ҳисобга олиш тартиби.

1. Ишлаб чиқаришдаги ҳар бир бахтсиз ҳодиса ҳақида жабрланувчи ёки гувоҳ дарҳол бўлинма (цех) раҳбарига хабар бериши керак, у эса:

жабрланувчига зудлик билан биринчи ёрдам кўрсатиши ва уни тиббий-санитария қисмига ёки бошқа даволаш муассасасига етказишни ташкил этиши;

текшириш комиссияси иш бошланишига қадар иш жойидаги вазиятни ва жиҳозлар ҳолатини ҳодиса юз берган дақиқада қандай бўлса, шундайлигича (агар бу атрофдаги ходимлар ҳаёти, саломатлигига таҳлика солмаётган бўлса ва ҳалокатга олиб келмаса) сақлаб қолиши;

дарҳол ҳодиса тўғрисида иш берувчига ва касаба уюшмасига ёки корхона ходимларининг бошқа вакиллик органига хабар қилиш.

2. Корхона тиббий-санитария қисми (шифохона, поликлиника) бир сутка ичида ёрдам сўраб мурожаат қилган ходимлар, шу жумладан, хизмат сафаридаги ва корхона ишлаб чиқариш объектларида иш бажараётган хорижий ташкилот ходимлари билан юз берган ҳар бир бахтсиз ҳодиса ҳақида иш берувчига ва касаба уюшмасига ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органига хабар беради.

3. Иш берувчининг буйруғига кўра иш берувчи ва касаба уюшмаси кўмитаси вакиллари ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи таркибида комиссия тузилади.

Ишлаб чиқаришдаги меҳнат хавфсизлигига бевосита жавоб берувчи раҳбар бахтсиз ҳодисани текширишда иштирок этмайди.

Комиссия:

уч сутка ичида бахтсиз ҳодисани текшириб чиқиши, гувоҳлар ва меҳнат муҳофазаси қоидалари, меҳнат хавфсизлиги андозаларини бузишга йўл қўйган шахсларни аниқлаб сўроқ қилиши, имкони бўлса, жабрланувчидан тушунтириш хати олиши;

бахтсиз ҳодиса сабабларини йўқотиш чора-тадбирлари кўрсатилган Н-1 шаклидаги далолатномани уч нусхада тузиши ва имзо чекиб, уларни тасдиқлаш учун иш берувчига бериши керак.

4. Иш берувчи ишлаб чиқаришда бахтсиз ҳодисани келтириб чиқарган сабабларни бартараф этиш чораларини кўради ва текшириш тамом бўлгандан сўнг уч сутка давомида тасдиқланган Н-1 шаклидаги далолатномаларни:

жабрланувчига ёки унинг манфаатларини ҳимоя қилувчи шахсга, текшириш материаллари билан бирга корхона меҳнатни муҳофаза қилиш хизмати раҳбари (муҳандиси, мутахассиси)га, давлат меҳнат техника назоратчисига юборади.

Н-1 шаклидаги далолатнома билан расмийлаштирилган бахтсиз ходисалар корхона томонидан ҳисобга олинади ва дафтарда қайд қилинади ([2-илова](#)).

Иш берувчи Н-1 шаклидаги далолатнома нусхаларини, касаба уюшмаси кўмитасига ёки корхона ходимларининг бошқа вакиллик органларига, Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари органи вакилига, агар бахтсиз ҳодиса назоратдаги тегишли корхоналар (объектлар)да юз берган бўлса, юқори турувчи хўжалик органига, тегишли вазирлик (хўжалик бошқаруви органлари)га ҳам уларнинг талабларига мувофиқ юбориши шарт.

Мазкур бўлимнинг [7](#), [10](#), [11](#), [12](#) ва [13-бандларида](#) кўрсатилган ҳолларда Н-1 шаклидаги далолатнома тўрт нусхада тузилади ва тасдиқланади. Меҳнатни муҳофаза қилиш хизмати раҳбари (муҳандиси, мутахассиси)га текшириш материаллари билан юборилган Н-1 шаклидаги далолатнома 45 йил давомида сақланиши лозим. Бошқа жойларга юборилган Н-1 шаклидаги далолатномалар ва унинг нусхалари эҳтиёж йўқолгунча сақланади.

5. Агар корхона қайта ташкил этилса Н-1 шаклидаги далолатнома ҳуқуқий ворисга корхонанинг бошқа қимматли қоғозларини топшириш тартибида берилади. Агар корхона тугатилса Н-1 шаклидаги далолатнома корхонанинг юқори турувчи хўжалик органига берилади. Агар корхонада юқори турувчи хўжалик органи бўлмаса, унда Н-1 шаклидаги далолатнома, туман (шаҳар) Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси бўлимига берилади.

6. Жабрланувчи ёки гувоҳлар иш вақти давомида иш берувчига хабар бермаганлиги ёки иш қобилияти дарҳол йўқолмаганлиги тўғрисидаги бахтсиз ходисалар жабрланувчининг ёки унинг манфаатларини ҳимоя қилувчи шахснинг аризасига, шунингдек, (бош) давлат меҳнат техника назоратчисининг талабига биноан ариза берилган ёки кўрсатма олинган кундан бошлаб бир ой муддат ичида текширилади. Н-1 шаклидаги далолатномани тузиш масаласи бахтсиз ҳодиса тўғрисидаги ариза ҳар томонлама, барча шарт-шароитлар, гувоҳларнинг кўрсатмалари ва бошқа далиллар ҳисобга олинган ҳолда текширилганидан сўнг ҳал этилади.

7. Бошқа ташкилот томонидан ўша ташкилот топшириғини бажариш учун ёки хизмат вазифасини адо этиш учун мазкур корхонага жўнатилган ходим билан юз берган бахтсиз ҳодиса шу бахтсиз ҳодиса юз берган корхона иш берувчиси томонидан тузилган комиссия томонидан жабрланувчи ишлайдиган ташкилот вакили иштирокида текширилади.

Н-1 шаклидаги далолатноманинг 3-бандида ходимни йўллаган ташкилот номи кўрсатилади. Бахтсиз ҳодиса жабрланувчи қайси ташкилот ходими бўлса ўша ташкилот томонидан ҳисобга олинади.

Бахтсиз ҳодиса юз берган корхона Н-1 шаклидаги далолатноманинг бир нусхасини бахтсиз ҳодиса сабабларини бартараф этиш учун ўзида олиб қолади, қолган 3 та тасдиқланган нусхасини жабрланувчи ходими бўлган

ташкilotга, ҳисобга олиш, сақлаш ва [4-бандда](#) кўрсатиб ўтилган манзилларга жўнатиш учун юборди.

8. Иш берувчининг ёзма фармойиши билан вақтинча бошқа ташкilotга ишга ўтказилган ёхуд ўриндошлик бўйича ишлаётган ходим билан бахтсиз ҳодиса юз берса бахтсиз ҳодиса содир бўлган ташкilot томонидан текширилади ва ҳисобга олинади.

9. Бошқа корxonанинг ажратилган участкасида иш олиб бораётган корxона ходими билан бахтсиз ҳодиса юз берса, у иш олиб бораётган корxона томонидан текширилади ва ҳисобга олинади.

10. Ҳарбий қисм билан корxона ўртасидаги шартнома, битим бўйича халқ хўжалиги объектларига ишга жалб қилинган ва унинг маъмурий-техник ходими бошчилигида иш олиб бораётган ҳарбий курилиш отряди (қисми) шахсий состави билан юз берган бахтсиз ҳодиса иш берувчи томонидан ҳарбий курилиш отряди (қисми) кўмондонлиги иштирокида текширилади. Бахтсиз ҳодиса корxона томонидан ҳисобга олинади.

Ҳарбийлаштирилган кон ва газ қутқарувчилари қисмлари шахсий состави билан юз берган бахтсиз ҳодиса иш берувчи томонидан Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари органи вакили иштирокида текширилади.

11. Корxонадаги меҳнатга жалб қилиниб, ишни унинг маъмурий-техник ходими бошчилигида бажараётган ахлоқ тузатиш-меҳнат муассаси (АТММ)да, даволаш-меҳнат ва тарбия-меҳнат профилакториялари (ДМП ва ТМП)да сақланаётган шахслар билан бахтсиз ҳодиса юз берса, у АТММ, ДМП ва ТМП вакили иштирокида иш берувчи томонидан текширилади. Бахтсиз ҳодиса корxона томонидан ҳисобга олинади.

АТММ, ДМП ва ТМПларда хўжалик ишларини бажараётган шахс билан, шунингдек, ўзининг ишлаб чиқаришида бахтсиз ҳодиса юз берса, у Ички ишлар вазирлиги ва Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаган тартибда текширилади ва ҳисобга олинади.

12. Автокорxона ёки бошқа корxона томонидан тузилган йиғма автоколонна таркибида қишлоқ хўжалиги ишларига юборилган автомобиль ҳайдовчиси билан юз берган бахтсиз ҳодиса шу корxона томонидан текширилади ва ҳисобга олинади. Текширишда ходимни юборган корxона вакили қатнашади.

13. Корxона ходими раҳбарлигида ишлаб чиқариш амалиёти ўтаётган ёки иш бажараётган ўқувчилар, талабалар билан юз берган бахтсиз ҳодиса корxона томонидан таълим муассасаси вакили билан биргаликда текширилади ва корxона томонидан ҳисобга олинади.

Корxона томонидан ишлаб чиқариш амалиёти учун ажратилган участкада ўқитувчилари раҳбарлигида ишлаб чиқариш амалиётини ўтаётган ёки иш бажараётган ўқувчилар, талабалар билан юз берган бахтсиз ҳодисалар таълим муассасалари томонидан корxона вакили билан биргаликда текширилади ва таълим муассасаси томонидан ҳисобга олинади.

14. Мазкур бўлимнинг [10](#), [11](#), [12](#) ва [13-бандларида](#) кўрсатилган ҳолларда, тасдиқланган Н-1 шаклидаги далолатноманинг бир нусхаси жабрланувчининг доимий иш, хизмат ёки ўқиш жойига юборилади.

Бахтсиз ҳодисаларни махсус текшириш

1. Қуйидаги бахтсиз ҳодисалар махсус текширилади:

бир вақтнинг ўзида икки ва ундан зиёд ходимлар билан саломатликка етказилган зарарнинг оғирлиги даражасидан қатъи назар, юз берган гуруҳий бахтсиз ҳодисалар;

ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодисалар;

оқибати оғир бахтсиз ҳодисалар.

2. Гуруҳий ўлим билан тугаган ва оқибати оғир бахтсиз ҳодиса тўғрисида иш берувчи дарҳол схемага биноан ([3-илова](#)) қуйидагиларга хабар бериши керак:

давлат меҳнат техника назоратчисига;

юқори турувчи хўжалик органига;

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигига, вилоят (Тошкент шаҳар) меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бош бошқармасига;

бахтсиз ҳодиса юз берган жойдаги ҳудудий ички ишлар органига;

бахтсиз ҳодисага учраган ходимни юборган ташкилотга;

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигига;

Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекциясининг маҳаллий органига ва «Ўзэнергоназорат» агентлигининг ҳудудий органига, агар бахтсиз ҳодиса назорати остидаги корхона (объект)да юз берган бўлса;

иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурталовчига.

3. Гуруҳий, ўлим билан тугаган ва оқибати оғир бахтсиз ҳодисани вилоят Қорақалпоғистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, вилоят (Тошкент шаҳар) меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бош бошқармаси буйруғига асосан қуйидаги таркибдаги комиссия махсус текширади:

раис — Қорақалпоғистон Республикаси, вилоят (Тошкент шаҳар) (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси ёки Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси вакили ёхуд «Ўзэнергоназорат» агентлиги вакили назорати остидаги корхона (объект) ;

аъзолар — юқори турувчи хўжалик органи вакили, иш берувчи, II бўлимнинг [7](#), [10](#), [11](#), [12](#) ва [13-кичик бандларида](#) кўзда тутилган ҳолларда жабрланувчининг асосий иш жойи қасаба уюшмаси қўмитаси ёки корхона ходимларининг бошқа вакиллик органи раиси ва иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурталовчининг вакили.

Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари органи назорати остидаги корхона (объект)ларда юз берган гуруҳий ўлим билан тугаган ва оқибати оғир бахтсиз ҳодисани тегишли Давлат меҳнат техника назорати билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари республика ёки маҳаллий органлари буйруғи асосида тузилган комиссия, юқори турувчи хўжалик органи вакили иштирокида текширади. Комиссия раиси қилиб шу орган вакили тайинланади. Комиссия таркибига (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси қиради.

Гуруҳий, ўлим билан тугаган ва оқибати оғир бахтсиз ҳодисалар юз берганида иш берувчи ва касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи вакиллари таркибига иш берувчининг буйруғи билан ташкил этилган комиссия томонидан Н-1 шаклидаги далолатнома комиссия томонидан махсус текшириш далолатномаси тузилгандан сўнг бир сутка ичида комиссия хулосаларига мувофиқ расмийлаштирилади.

Икки — тўрт кишининг ўлими билан тугаган бахтсиз ҳодисаларни махсус текшириш Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги буйруғига асосан қуйидаги таркибдаги комиссия томонидан олиб борилади:

раис — Ўзбекистон Республикаси (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси;

аъзолар — юқори турувчи хўжалик органи раҳбарларидан бири, иш берувчи, касаба уюшмаси кўмитаси ёки корхона ходимларининг бошқа вакиллик органи раиси.

Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари органи назорати остида бўлган корхона (объект)даги шунга ўхшаш бахтсиз ҳодиса Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг Меҳнатни муҳофаза қилиш бошқармаси билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари органининг буйруғи асосида тузилган комиссия томонидан юқори турувчи хўжалик органи раҳбари иштирокида текширилади. Комиссия раиси қилиб, Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ёки «Ўзэнергоназорат» агентликлари органининг раҳбарларидан бири тайинланади. Ўзбекистон Республикаси (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси комиссия таркибига қиради.

Беш ва ундан зиёд киши ўлган бахтсиз ҳодисалар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида тузилган комиссия томонидан текширилади.

4. Махсус текшириш комиссияси 15 кун мобайнида бахтсиз ҳодисани текшириб чиқади, корхона (бўлинма, цех)даги меҳнатни муҳофаза қилиш ахволини, агар зарур бўлса, тармоқнинг бошқа корхоналарида ҳам

текширишни ташкил этади, махсус текшириш далолатномасини тузади ([4-илова](#)) ҳамда III бўлимнинг [7-бандида](#) кўзда тутилган бошқа ҳужжатларни расмийлаштиради.

Комиссия аъзолари жабрланувчилар ёки уларнинг оила аъзолари билан учрашувлар ташкил этадилар, зарур бўлса тегишли органларга таклифлар киритадилар ёки ижтимоий тусдаги ёрдам масалаларини жойида ҳал қиладилар, жабрланувчига ёки ўлганнинг оила аъзоларига уларнинг ҳуқуқларини тушунтирадилар.

5. (Бош) давлат меҳнат техника назоратчиси махсус текшириш комиссияси чиқарган хулосалардан норози бўлса, шунингдек, у зарур деб ҳисоблаган бошқа ҳолларда ўз хулосасини чиқаради ([5-илова](#)).

Комиссия аъзоси махсус текшириш ўтказаетган комиссия хулосасидан норози бўлганда ўзининг алоҳида фикрини билдириши мумкин.

6. Махсус текшириш комиссияси талабига кўра иш берувчи:

бахтсиз ҳодисани текширишда иштирок этиш учун ўзларининг ораларидан эксперт гуруҳи тузиш мумкин бўлган эксперт-мутахассисларни таклиф қилиши;

техник ҳисоблашлар, лаборатория тадқиқотлари, синовдан ўтказиш ва бошқа ишларни амалга ошириши;

бахтсиз ҳодиса юз берган жойни суратга олиши ва бошқа зарур ҳужжатларни тақдим этиши;

текшириш учун зарур бўлган транспорт ва алоқа воситалари, махсус кийим-бош, махсус пойабзал ва бошқа шахсий ҳимоя воситалари билан таъминлаши;

комиссия аъзолари ишлаши учун уларга жиҳозланган алоҳида хона ажратиб бериши;

бахтсиз ҳодисани махсус текшириш материалларини машинкада ёзишни ва етарли миқдорда кўпайтиришни таъминлаши шартдир.

Техник ҳисоблашлар, лаборатория тадқиқотлари синовдан ўтказиш ва таклиф қилинган мутахассислар амалга ошираётган бошқа ишлар, шунингдек, транспорт ва алоқа воситалари харажатларини бахтсиз ҳодиса юз берган корхона тўлайди.

Комиссия аъзолари текшириш давомида иш берувчидан, корхона ва унинг таркибий бўлинмалари раҳбарлари, гувоҳлар ва бошқа шахслардан ёзма ва оғзаки тушунтиришлар олишга ҳақлидирлар.

7. Махсус текшириш материалларига қуйидагилар киради:

махсус текшириш далолатномаси;

ҳар бир жабрланувчига алоҳида тузилган Н-1 шаклидаги далолатнома; режалар, схемалар, текшириш протоколи ва бахтсиз ҳодиса юз берган жойнинг фотосуратлари;

йўл-транспорт ҳодисаси юз берган жой схемаси;

сўроқлар протоколи, жабрланувчининг ва бахтсиз ҳодисани кўрган гувоҳлар ва бошқа алоқадор шахсларнинг, шунингдек, ГОСТ, ССБТ стандартлари, меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари ва меъёрларига риоя

қилинишига масъул бўлган мансабдор шахсларнинг тушунтиришлари, эксперт гуруҳи тузиш тўғрисидаги фармойиш ва бошқалар;

жабрланувчиларнинг хавфсизлик техникаси бўйича ўқитилганлиги ва йўриқномалар олганлиги ҳақидаги қайд дафтарларидан кўчирмалар;

жабрланувчига етказилган жароҳатнинг хусусияти ва оғирлиги, ўлими сабаблари тўғрисидаги тиббий хулоса;

эксперт гуруҳининг (зарур бўлганда) бахтсиз ҳодиса сабаблари ҳақидаги хулосаси, лаборатория ва бошқа тадқиқотлар, тажрибалар, таҳлиллар ва ҳоказоларнинг натижалари;

авария туфайли кўрилган моддий зарар ҳақидаги маълумотнома;

махсус текшириш комиссияси тузиш ҳақидаги буйруқ ёки қарор;

йўриқномалар, низомлар, буйруқлардан ва меҳнат хавфсизлиги меъёрларини ва унга масъул бўлган шахсларни белгиловчи бошқа далолатномалардан кўчирмалар;

корхона (бўлинма, цех) да меҳнатни муҳофаза қилиш ҳолатини текшириш тўғрисидаги махсус текшириш комиссиясининг далолатномаси;

зарур бўлган ҳолларда (бош) давлат меҳнат техника назоратчисининг хулосаси.

ўртача ойлик иш ҳақи тўғрисида маълумотнома — етказилган зарарни қоплаш суммасини ҳисоблаб чиқиш учун;

боқувчисини йўқотганлиги муносабати билан етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги буйруқ нусхаси — ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодиса юз берганда.

8. Махсус текшириш тугаганидан сўнг 15 кун мобайнида (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси органи ёки «Ўзэнергоназорат» органи назоратчиси) текшириш материалларини:

гуруҳий, ўлим билан тугаган ва оқибати оғир бахтсиз ҳодиса юз берган жойдаги ҳудудий ички ишлар органига юборади;

махсус текширишнинг барча материаллари нусхаларини вилоят (Тошкент шаҳар) меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бош бошқармасига, Қорақалпоғистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигига, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигига, шунингдек тегишли вазирликка (хўжалик бошқаруви органига), корхонага ва унинг юқори турувчи хўжалик органига, жабрланган ходимни юборган ташкилотга юборади;

Махсус текшириш материаллари нусхалари Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси органига ёки «Ўзэнергоназорат» органига, агар бахтсиз ҳодиса назорати остидаги корхона (объект)да юз берган бўлса юборилади.

9. Бахтсиз ҳодиса юз берган корхона иш берувчиси (юқори турувчи хўжалик органи раҳбари) махсус текшириш материалларини зудлик билан кўриб чиқишга, бахтсиз ҳодиса келиб чиқиши сабабларини бартараф этиш тўғрисида комиссия таклиф қилган чора-тадбирларни бажариш ҳақида,

меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик техникаси бўйича лавозими ва касбига оид вазифаларнинг бажарилмаслиги (бузилиши)га йўл қўйган шахсларни жавобгарликка тортиш ҳақида буйруқ чиқаришга мажбурдир.

Иш берувчи махсус текшириш комиссияси таклиф қилган чора-тадбирларнинг бажарилганлиги ҳақида махсус текшириш ўтказишни бошқарган (бош) давлат меҳнат техника назоратчисига, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» ёки «Ўздавэнергоназорат» инспекцияси давлат инспекциясининг объектлар назорати остида бўлган маҳаллий органларига ёзма равишда ахборот беради.

10. Агар жабрланувчи бахтсиз ҳодиса оқибатида вақтинча иш қобилиятини йўқотган даврда шу бахтсиз ҳодиса сабабли ўлиб қолса, иш берувчи бу ҳақда дарҳол давлат меҳнат техника назоратчисига ва ушбу Низомнинг III бўлими [2-бандида](#) кўрсатилган ташкилотларга хабар беришга мажбурдир.

Ушбу бахтсиз ҳодиса ўлим содир бўлган вақтдан бошлаб ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодиса сифатида ҳисобга олиниши керак.

Бахтсиз ҳодисалар тўғрисида ҳисобот ва уларнинг келиб чиқиши сабаблари таҳлили.

1. Н-1 шаклидаги далолатнома бўйича расмийлаштирилган барча бахтсиз ҳодисалар ҳисоботга киритилади.

2. Н-1 шаклидаги далолатномалар асосида иш берувчи ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар чоғида жабрланувчилар тўғрисида статистика органи тасдиқлаган шаклларда ҳисобот тайёрлайди ва уни тегишли ташкилотларга белгиланган тартибда тақдим этади.

3. Иш берувчи ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар сабабларини таҳлил қилиши, уларнинг меҳнат жамоасида кўриб чиқирилишини таъминлаши ва ишлаб чиқаришда жароҳатланишнинг олдини олишга оид чора-тадбирларни амалга ошириши шартдир.

4. Вазирлик, корпорация, уюшма, концерн барча бахтсиз ҳодисаларнинг ҳисобини ва таҳлилин олиб боради, уни ўзига қарашли корхоналар ва ташкилотларга маълумот учун юборади. Тегишли касаба уюшмаси ёки бошқа вакиллик органи билан келишилган ҳолда бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олишга оид чора-тадбирлар ишлаб чиқади ва уларнинг бажарилишини назорат қилади.

5. Ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодиса юқори турувчи касаба уюшмаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан биргаликда юқори турувчи хўжалик органларида ва Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ва «Ўзэнергоназорат» агентлиги хайъатида (агар бахтсиз ҳодиса шу орган назорати остидаги объектда юз берган бўлса) (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси иштирокида муҳокама қилинади.

6. Икки ва ундан зиёд киши ҳалок бўлган бахтсиз ҳодиса Қорақалпоғистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги хайъатида, вилоят (Тошкент шаҳар) меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бош бошқармаси кенгашида ва Ўзбекистон

Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ва «Ўзэнергоназорат» агентлиги ҳайъатида, бахтсиз ҳодиса шу орган назорати остидаги корхона (объект)да юз берган бўлса, (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси иштирокида кўриб чиқилади. Қорақалпоғистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳайъати, вилоят (Тошкент шаҳар) меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бош бошқармаси кенгаши чиқарган қарор бажарилиши шартдир.

7. Бахтсиз ҳодиса юзасидан махсус текшириш олиб бораётган (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси талабига биноан ҳудудий ички ишлар органлари, соғлиқни сақлаш органлари (суд-тиббий экспертиза), йўл ҳаракати хавфсизлиги давлат хизмати, ёнғин хавфсизлиги давлат хизмати 3 суткадан кечиктирмай, бахтсиз ҳодисага тааллуқли ҳужжатлар ва материаллар нусхаларини тақдим этишлари шартдир.

8. Ҳудудий ички ишлар органлари Меҳнатни муҳофаза қилиш ва меҳнат шароитлари экспертизаси давлат инспекциясига, Ўзбекистон Республикаси «Саноатгеоконтехназорат» давлат инспекцияси ва «Ўзэнергоназорат» агентлиги органига ишнинг бориши тўғрисида ахборот бериб турадилар.

9. Ушбу Низомни бузишда айбланувчилар мавжуд қонунчиликка мувофиқ жавобгарликка тортиладилар.

1-ИЛОВА

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

Иш берувчи

(имзо, имзо ёйилмаси)

19 _____ йил

корхона муҳри

Н-1 шакли

Бир нусхадан юборилади:

— жабрланувчига (ўлган бўлса оиласига);

— меҳнатни муҳофаза қилиш хизмати раҳбари (муҳандиси, мутахассиси)га;

— бош давлат меҳнат техника назоратчисига

ДАЛОЛАТНОМА №

Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса ва саломатликка бошқа хил зарар етказилиши тўғрисида

1. Корхонанинг номи _____

1.1. Корхонанинг манзили _____

(вилоят, шаҳар, туман, кўча, уй)

1.2. Мулкчилик шакли _____

(давлат, акциядорлик, хусусий ва ҳоказо)

1.3. Бахтсиз ҳодиса юз берган жой _____

(бўлинма, цех)

2. Вазирлик, хўжалик бошқаруви органи _____

3. Ходимни йўллаган корхона _____

(номи, манзили, вазирлик)

хўжалик бошқаруви органи

4. Жабрланувчининг фамилияси, исми ва отасининг исми

5. Жинси: эркак, аёл (тагига чизилсин)

6. Ёши (тўлиқ йиллар сони кўрсатилсин) _____

7. Касби, лавозими _____

7.1. Разряди, классы _____

8. Бахтсиз ҳодиса юз берганда бажарилаётган иш бўйича иш стажи _____

9. Меҳнат хавфсизлиги бўйича йўриқнома, ўқитиш:

9.1. Кириш йўриқномаси (сана) _____

9.2. Меҳнат хавфсизлиги бўйича ўқитиш (сана) _____

9.3. Дастлабки (даврий) йўриқнома (сана) _____

9.4. Ўта хавфли ишлар учун билимларни текшириш (сана)

9.5. Ишга кираётганида ва даврий тиббий кўрикдан ўтганлиги

10. Бахтсиз ҳодиса юз берган сана ва вақт _____

(йил, кун, ой)

(иш бошлашдан тўлиқ соатлар сони)

11. Бахтсиз ҳодиса ҳолати

11.1. Бахтсиз ҳодиса сабаблари

11.2. Жароҳат етказилишга сабаб бўлган асбоб-ускуна

11.3. Жабрланувчининг ҳушёрлиги (алкоголь ёки наркотиклар таъсиридалиги)

(тиббий хулосага биноан)

11.4. Ташхис _____

(дастлабки, охири)

12. Бахтсиз ҳодиса сабабларини баргараф этиш тадбирлари:

13. Меҳнат тўғрисидаги қонунчилик, меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари ва меъёрлари бузилишига йўл қўйган шахслар

(Ф.И.Ш., лавозими, корхона номи)

(улар томонидан бузилган қонунлар, қоидалар ва

меъерий ҳужжатларнинг моддалари, бандлари)

14. Бахтсиз ҳодиса гувоҳлари

Далолатнома тузилди _____
(йил, кун, ой)

Комиссия раиси _____
(Ф.И.Ш., имзо)

Комиссия аъзолари _____
(Ф.И.Ш., имзо)

Н-1 шаклдаги далолатномани тўлдириш

7-банд. Агар жабрланувчи бир неча касб эгаси бўлса, унда бахтсиз ходиса юз берганда бажараётган касби кўрсатилади.

8-банд. Иш стажининг тўлиқ йиллар сони кўрсатилади, агар иш стажи бир йилдан кам бўлса, унда ой ва кунлар сон кўрсатилади.

11.1-банд. Бахтсиз ҳодисанинг асосий техник ва ташкилий сабаблари — асосийси биринчи бўлиб, қолганлари аҳамиятига яраша тартибда кўрсатилади.

11.2-банд. Жароҳатга сабаб бўлган асбоб-ускунанинг номи, тури, русуми, чиқарилган йили, тайёрланган корхона номи.

11.3-банд. Суд-тиббий муассаса маълумотномаси (хулосаси)га асосан жабрланувчининг ҳушёрлиги (алкоголь ёки наркотиклар таъсиридалиги) кўрсатилади.

2-ИЛОВА

Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни қайд қилиш ДАФТАРИ

(корхона, муассаса, ташиқлот номи)

3-ИЛОВА

Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса тўғрисида хабар бериш СХЕМАСИ

1. Корхона, юқори турувчи хўжалик органи, вазирлик, хўжалик бошқаруви органи номи.

2. Ҳодиса юз берган сана, вақт, жой, бажарилаётган иш ва бахтсиз ҳодиса юз бергандаги ҳолатнинг қисқача тавсифи.

3. Жабрланувчилар, шу жумладан, ҳалок бўлганлар сони.

4. Жабрланувчи (ҳалок бўлган) нинг фамилияси, исми, отасининг исми, ёши, касби, лавозими.

5. Хабар юборилган сана, вақт, хабарни имзолаган шахснинг фамилияси, лавозими.

4-ИЛОВА
Бахтсиз ҳодиса (ҳалокат)ни махсус текшириш
ДАЛОЛАТНОМАСИ

19 ____ йил « ____ » _____ соат _____ минутда

(жабрланувчининг фамилияси, исми, отасининг исми)

билан юз берган

(гуруҳий, ўлим билан тугаган, оқибати оғир)

(касби, лавозими, иш жойи,

корхона, юқори турувчи хўжалик органи, вазирлик,

хўжалик бошқаруви органи номи)

(бўйруқ)

асосан қуйидаги таркибда тузилган комиссия:

раис _____

(Ф.И.Ш., лавозими, иш жойи)

комиссия аъзолари:

(Ф.И.Ш., лавозими, иш жойи)

таклиф этилган мутахассислар иштирокида

(Ф.И.Ш., лавозими, иш жойи)

19 ____ й. « ____ » _____ дан 19 ____ й. « ____ » гача мазкур бахтсиз ҳодисани махсус текширди ва ушбу далолатномани тузди.

1. Жабрланувчи (жабрланувчилар) ҳақида маълумотлар.

Фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган йили, касби, лавозими, умумий ва касб бўйича (шу жумладан, ушбу корхонадаги) иш стажи, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ўқитиш, йўриқномалар бериш, билимларни текшириш вақти, жабрланувчининг оилавий аҳволи, қарамоғидаги оила аъзолари ҳақидаги маълумотлар (фамилияси, исми, отасининг исми) туғилган йили, жабрланувчи билан қариндошлик муносабатлари).

2. Корхона, бўлинма, цех, иш жойининг тавсифи.

Бахтсиз ҳодиса юз берган жойни қисқача тавсифлаб, жабрланувчига қайси хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари таъсир қилган бўлиши мумкинлигини кўрсатиш керак.

Агар бахтсиз ҳодиса объектдаги ҳалокат натижасида юз берган бўлса, далолатномага қуйидагилар қўшимча қилиб киритилади:

объект тавсифи (қозонлар ва кўтарма иншоотлар объектлари учун объект номи ва хили, унинг асосий ўлчовлари, завод берган тартиб рақами, тайёрловчи завод, тайёрланган ва ўрнатилган йили, сўнгги текширувдан ўтгани, шунингдек, тайинланган текширувдан ўтиш муддати);

ҳалокат тоифаси ва тавсифи ҳақида маълумотлар;

нобуд бўлган маҳсулотлар (натура ифодасида ва сўм ҳисобида), ҳалокат натижасида етказилган зарар (сўм ҳисобида).

3. Бахтсиз ҳодисанинг шарт-шароитлари.

Бахтсиз ҳодиса юз беришигача нималар бўлгани, меҳнат жараёни қандай кечгани, бу жараёнга ким бошчилик қилганини кўрсатиш, жабрланувчи (жабрланувчилар) ва бахтсиз ҳодисага алоқадор бўлган бошқа шахсларнинг хатти-ҳаракатларини тавсифлаш, воқеалар изчиллигини баён қилиш, жароҳатланишга сабаб бўлган хавфли (зарарли) ишлаб чиқариш омили, машина, асбоб ёки ускунани кўрсатиш зарур.

4. Бахтсиз ҳодиса сабаблари.

Бахтсиз ҳодисанинг асосий техник ва ташкилий сабабларини кўрсатиш, меҳнат қонунчилиги, меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари ва меъёрлари, лавозим йўриқномалари, ишларни бехатар олиб бориш бўйича меъёр ва йўриқномаларнинг аниқ қайси талаблари бузилганлигини (тегишли моддалар, бандларга ҳавола қилинган ҳолда), шунингдек, давлат андозалари бузилганини баён қилиш, қайси хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омили белгиланган меъёр ва даражалардан ошиб кетганлигини кўрсатиш керак.

5. Бахтсиз ҳодиса сабабларини, аниқланган меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари ва меъёрлари бузилишларини бартараф этиш чора-тадбирлари.

Комиссия таклиф этган чора-тадбирлар қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

бахтсиз ҳодисали ҳалокат оқибатларини йўқотиш чоралари;

бахтсиз ҳодиса сабабларини бартараф этиш ва яна шундай ҳодиса юз беришининг олдини олиш чоралари;

улар илова қилинаётган шаклдаги жадвал ёки матнда чора-тадбирлар мазмуни, бажариш муддати ва масъул шахслар кўрсатилган ҳолда баён қилиниши мумкин.

Чора-тадбирлар	Бажариш муддати	Бажарилишига масъул
----------------	-----------------	---------------------

6. Комиссиянинг меҳнат қонунчилиги ва меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари ва меъёрлари бузилишига йўл қўйган шахслар тўғрисидаги ҳулосаси.

Бу бўлимда хатти-ҳаракатлари ёки ҳаракатсизликлари бахтсиз ҳодиса (бахтсиз ҳодисали ҳалокат)га олиб келган жавобгар шахслар номини кўрсатиш, улар риоя қилмаган, белгиланган тартибда тасдиқланган қонунчилик, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича қоидалар ва меъёрий ҳужжатлар, лавозим йўриқномалари ва бошқа меъёрий ҳужжатлар моддалари, бандлари кўрсатилиши керак. Текшириш комиссияси томонидан жавобгар

шахсларга нисбатан жазо чоралари юзасидан таклифлар қилинади. Таклиф этилган жазо чоралари жиноий жавобгарликдан (вужудга келган тақдирда) озод қилмайди. Махсус текшириш далолатномасида комиссия аъзолари жабрланувчи(лар) ёки уларнинг оила аъзолари билан учрашганлари, моддий ёрдам кўрсатиш ва ижтимоий тусдаги масалаларни жойида кўриб чиққанлари, мавжуд қонунчиликка мувофиқ уларнинг қонуний ҳуқуқларини тушунтириб берганлари ёзилиши керак.

Махсус текшириш далолатномасининг якуний қисмида Низомнинг III бўлими 7-бандига мувофиқ илова қилинаётган материаллар рўйхати берилади.

Комиссия раиси _____
(Ф.И.Ш., сана, имзо)

Комиссия аъзолари _____
(Ф.И.Ш., сана, имзо)

5-ИЛОВА (Бош) давлат меҳнат техника назоратчисининг ХУЛОСАСИ

19 ___ йил « ___ » _____ соат _____ минутдаги

_____ (жабрланувчининг фамилияси, исми, отасининг исми)

_____ (жабрланувчининг лавозими ёки касби, корхона, юқори турувчи хўжалик

_____ органи, вазирлик, хўжалик бошқаруви органи номи, жабрланувчининг лавозими ёки касби)

Комиссия томонидан _____ йилдан _____ йилгача ўтказилган махсус текшириш материаллари асосида қуйидаги хулосага келдим, яъни _____

Бундан кейин (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси махсус текшириш олиб борган комиссиянинг қандай хулосалари билан келиша олмаслигини қуйидагиларга мувофиқ асослаб беради:

комиссия сўроқ қилмаган ёхуд ўзининг дастлабки кўрсатмасига ўзгартириш киритмоқчи бўлган бахтсиз ҳодиса гувоҳларидан олинган қўшимча тушунтиришлар;

жабрланувчига етказилган жароҳатлар тавсифи, ўлими сабаблари тўғрисида тиббий хулоса;

меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича қоидалар ва меъерий ҳужжатларнинг қайси талабларига амал қилинмагани учун бахтсиз ҳодиса юз беришига шароит яратилганлиги;

бошқа эксперт гуруҳларининг хулосаси;

мазкур бахтсиз ҳодисага алоқаси бўлган бошқа ҳужжатлар.

Асослаб берганидан сўнг (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси махсус текшириш далолатномасининг қайси бўлими (бўлимлари) ушбу бахтсиз ҳодисага алоқаси бўлган қўшимча ахборот (ҳужжатлар) ҳисобга

олинмаган ҳолда баён этилган деб ҳисобласа, шу бўлим (бўлимлар)ни ифодалаб бериши керак.

(Бош) давлат меҳнат техника назоратчиси хулосаси, зарур ҳолларда Н-1 шаклидаги далолатнома мазмунини бахтсиз ҳодисани қўшимча текшириш натижасида белгиланган маълумотларга мувофиқлаштириб, қайта тузиш тўғрисида иш берувчига қўйилган талаб билан тугатилади.

Хулоса (бош) давлат меҳнат техника назоратчиси бланкасида тузилади ва ушбу Низомнинг III бўлими [8-бандида](#) кўрсатилган инстанцияларга юборилади.

Назорат саволлари

1. Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларга қандай ҳолатлар киради?
2. Бахтсиз ҳодисалар ким томонидан текширилади?
3. Оқибати оғир ва ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодисалар қандай тартибда текширилади?
4. Бахтсиз ҳодисаларни текшириш учун неча кун муҳлат берилади?
5. Қандай бахтсиз ҳодисалар ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар деб ҳисобланмайди?
6. Бахтсиз ҳодисаларни махсус текшириш учун неча кун берилади?
7. Иш берувчи бахтсиз ҳодисани текшириш ва расмийлаштиришдан бош тортса жабрланувчи кимларга мурожаат қилиши керак?
8. Н-1 шаклдаги далолатнома неча йил сақланиши керак?
9. Агар ташкилот тугатилса ёки қайта ташкил этилса олдин тузилган Н-1 шаклдаги далолатномалар қаерга топширилади?

Фойдаланилган адабиётлар ва ахборот ресурслари

1. “Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ бошқа хил зарарланишини текшириш ва ҳисобга олиш тўғрисида” Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 6 июндаги 286-сон қарори.)
2. “Меҳнат муҳофазаси бўйича ишларни ташкил этиш тўғрисида” намунавий Низом (рўйхат рақами 273, 1996 йил 14 август).
3. “Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишларни ташкил қилиш ва билимларни синаш тўғрисида” намунавий Низом (рўйхат рақами 272, 1996 йил 14 август).
4. “Меҳнат муҳофазаси бўйича вакил тўғрисида” Низом (рўйхат рақами 196, 1995 йил 18 декабрь).
5. “Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни ишлаб чиқиш тўғрисида” Низом (рўйхат рақами 870, 2000 йил 07 январь).
6. Безопасность жизнедеятельности. Производственная безопасность и охрана труда: учеб. пособие - М.: -Высш. шк., 2003.-439с.
7. Безопасность жизнедеятельности в машиностроение: учеб. пособие.- М.: -Высш. шк., 2002.-310с.

8. Веб сайтлар: www.lex.uz; www.ziyonet.uz; www.norma.uz; www.ziyo.edu.uz; www.mehnat.uz; www.minzdrav.uz; www.mchs.gov.uz; www.uznature.uz; www.standart.uz; www.sgktn.uz; www.bilim.uz; www.hsea.ru; www.ohranatruda.ru;

2-амалий машғулот: Инструктажлар ва ишчиларни хавфсиз ишлаш усулларига ўргатиш тартиби.

Машғулотнинг мақсади. Ишловчиларни касбий танланиши, ишларни бажаришда касбий ва психофизиологик яроқлигини ўрнатувчи кўзда тутилган амалдаги норматив ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ бажарилиши керак

Меҳнат хавфсизлиги бўйича юқори талаблар қўйилган касб ва ишлар турини хавфсиз усул ва услубиятларига ўқитиш, ташкилот иш берувчиси тасдиқлаган ва ташкилотнинг касаба уюшмаси билан келишилган шу ташкилотнинг ўзига хос программалари асосида олиб бориш керак.

Хавфсизлик техникаси бўйича ўтказиладиган инструктажларнинг мақсади, вазифаси, турларининг ўтказилиш вақти ва тартибини ўрганиш ҳамда уларни ҳужжатлаштириш бўйича амалий кўникмалар ҳосил қилиш.

Машғулот режаси

Хавфсизлик техникаси бўйича инструктажларнинг мақсади ва вазифаси.

Хавфсизлик техникаси бўйича инструктажларнинг турлари, мазмуни ва ҳужжатлаштириш тартиби.

Топшириқ. Хавфсизлик техникаси бўйича инструктажларнинг тури, таркиби ва мазмуни билан танишинг. Уларни ўтказиш бўйича юритилиши лозим бўлган журнал (1-4 илова)ларни тўлдириш.

Назарий қисм

Хавфсизлик техникаси бўйича инструктажларнинг мақсади ва вазифаси.

Юқори малакали мутахассислар тайёрлаш ва саноат корхоналарида касб касалликлари ва жароҳатланишга олиб келадиган омилларни бутунлай йўқотиш саноат корхоналари раҳбарлари олдига қўйилган асосий вазифа ҳисобланади.

Ҳозирги замон фан ва техникасининг ўсиши янгидан янги технология ва машина-механизмларнинг жорий этилиши, ишлаб чиқаришда ишлаётган ҳар бир ходимнинг юқори малакали, техника қонунларини тушунадиган ва унга амал қиладиган бўлишларини талаб қилади. Ҳозирги вақтда ишчилар хавфсизлигини таъминлаш борасида қанчадан-қанча тавсияномалар, қоида ва нормалар ишлаб чиқилган бўлишига қарамасдан саноат корхоналарида бахтсиз ҳодисаларнинг бутунлай йўқолиб кетишини таъминловчи шароит мавжуд эмас.

Бундан ташқари саноат корхоналарининг хилма-хиллиги, ҳаттоки маълум бир корхонада ҳам иш шароити бир-бирига ўхшаш иккита цехни топиш амри маҳол эканлиги, умумий саноат корхоналари хавфсизлигини таъминловчи,

тартибга солинган рецепт ишлаб чиқариш мумкин эмас. Шунинг учун ҳам ҳар бир саноат корхонаси ўзи учун меҳнатни муҳофаза қилиш ва меҳнат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган инструктажлар системаси ташкил қилинган ва бу системалар ишчиларнинг хавфсизлигини таъминловчи иш усуллари ўргатиш билан ишчининг меҳнат хавфсизлигини сақлаш чоратадбирларини ҳам ўз ичига олади.

Инструктажларни асосан икки гуруҳга бўлиб қараш мумкин:

- 1) кириш инструктажи;
- 2) иш жойидаги инструктаж.

Иш жойидаги инструктаж ўз навбатида қуйидагиларга бўлинади:

- бирламчи инструктаж;
- даврий инструктаж;
- навбатдан ташқари инструктаж;
- мақсадли инструктаж.

Саноат корхоналарининг ҳаммасида иш категорияси ва хавфли даражаси қандай бўлишига қарамай барча ишчи ва хизматчилар иш даври, мутахассислиги ва малакаси қатъий назар инструктаждан ўтишлари шарт.

Кириш инструктажи. Ишга янги кираётганлар учун ўтказилади. Бу инструктажнинг асосий мақсади ишга кираётган кишини меҳнатни муҳофаза қилиш, хавфсизлик техникаси ва саноат санитарияси тўғрисида маълумот бериш, уни саноат корхонаси майдонлари ва цехларидаги тартиб-қоидалардан хабардор қилишдир. Кириш инструктажи яхши жиҳозланган ва кўргазмали куруллар ўрнатилган меҳнатни муҳофаза қилиш хонасида, хавфсизлик техникаси инженери томонидан ўтказилади.

Кириш инструктажи вақтида ишга кираётган ишчи қуйидаги ҳолатлар билан таништирилиши шарт: Ўзбекистон Республикасида меҳнатни муҳофаза қилиш қонуниятлари асослари, саноат корхонасида йўлга қўйилган ички тартиб қоидалари, саноат корхонаси майдонида ва цехларида ўзини тутиш қоидалари, саноат корхонасидаги хавфсизлик техникасининг умумий талаблари, иш жойини ташкил қилиш, ишчига топширилган машина ва механизмларни сарамжон ва озода сақлаш қоидалари, махсус иш шароитини ташкил қилинган айрим цех ва бўлимлар билан таништириш, бахтсиз ҳодисаларни олдини олиш қоидаларини тушунтириш, бунда асосий диққат эътиборни ҳар хил эритувчилар, кислоталар, енгил алангаланувчи суюқликлар, сиқилган ҳаво, электр токи хавфи мавжуд бўлган цехларга қаратиш керак.

Меҳнатни муҳофаза қилиш, хавфсизлик техникаси ва саноат санитарияси қоида, нормаларининг бузилиши натижасида вужудга келган бахтсиз ҳодисалар ҳақида маълумотлар берилиши керак. Бахтсиз ҳодиса рўй берганда ўзини қандай тутиш ҳақида тушунча берилди, алкогольли ичимликлар бахтсиз ҳодисага олиб келиши ҳақида айтиб ўтилиши шарт. Махсус кийим бош, махсус оёқ кийими ва шахсий муҳофаза воситаларидан фойдаланиш қоидалари, санитар-гигиена шароитларига эътибор бериш, санитар маиший хоналардан фойдаланиш тартиби, бахтсиз ҳодиса рўй берганда, бахтсиз

ходисага учраган кишига врач келгунга қадар ёрдам кўрсатиш усуллари ҳақида маълумот берилади.

Кириш инструктажи ўтказилганлиги ҳақида кириш инструктажи журналига қайд қилинади. (1-илова).

Иш жойидаги инструктаж:

Бирламчи инструктаж. Ишга янги кирган, бир ишдан иккинчи ишга ўтказилган, бир машинадан иккинчи машинага, бир участкадан иккинчи участкага ўтказилган, агар бу ўтказишлар вақтинча бўлишидан қатъий назар иш жойидаги инструктаждан ўтказилиши шарт.

Бирламчи инструктажда қўйидагилар тушунтирилиши керак: ишчининг доимий ишлаш жойи, цехдаги технологик жараён ва хавфли участкалар, ишчининг доимий ишлаши зарур бўлган машинанинг ёки станокнинг тузилиши, машинанинг хавфли жойлари, муҳофаза қурилмалари ва бошқа сақловчи воситалар, уларнинг вазифаси ва улардан фойдаланиш қоидалари. Ишга тайёрланиш қоидалари, станокнинг созланганлигини текшириш, юргизиш ўчириш асбобларининг ишлаши, станокнинг ерга уланганлиги, ёрдамчи ва асосий қуролларнинг мавжудлиги. Шахсий муҳофаза аслаҳаларининг вазифалари ва улардан фойдаланиш қоидалари, иш кийимлари, махсус кийимлар, оёқ кийимлари ва бош кийимларга қўйиладиган талаблар.

Иш жойини ташкил қилиш бунда материал ва тайёр маҳсулотларни жойлаштириш, иш жойларини ифлос ва кераксиз нарсалар билан тўлиб кетишига йўл қўймаслик, йўллар, ўтиш жойлари ва иш жойларини тўсиб қўймаслик.

Транспорт воситалари, кўтариш кранлари ва механизмларни ишлатиш қоидалари ва бошқа ёрдамчи воситалардан фойдаланиш тартиблари.

Бахтсиз ходисалар келиб чиқиш мумкин бўлган иш усуллари кўллашни тақиқлаш ва касб касалликларига олиб келиши мумкин бўлган саноат зарарли моддалари ҳақида тушунча бериш ва улардан сақланиш усуллари кўрсатиш.

Инструктаж ўтказётганда аввало одатдаги иш шароитида ишчи ўзини қандай тутиши кераклиги ҳақида маълумот берилади. Лекин саноат корхоналарида баъзи бир ҳаддан ташқари ҳолатлар ҳам юз бериб қолиши мумкин. Масалан авария, ёнғин ва бошқа ҳолларда ишчи ўзини қандай тутиши, тез ҳаракат қилиши муҳим аҳамиятга эга.

Шунинг учун мана шундай ҳолатларда қандай ҳаракат қилиш кераклиги ҳақида ҳам маълумот берилиши керак.

Иш жойидаги инструктажни мастер ёки бригадир ўтказди.

Даврий инструктаж. Бу инструктажни ўтказиш вақтини фабрика, завод касаба уюшмаси комитетлари билан келишган ҳолда, саноат корхонасининг раҳбари белгилайди. Бу инструктажнинг мазмуни бирламчи инструктаж мазмуни билан бир хил. Инструктажнинг кириш инструктажи сингари ҳамма ишчилар иш стажи, малакаси, разрядидан қатъий назар ўтказилиши шарт.

Навбатдан ташқари инструктаж. Бу инструктаж технологик жараённинг ўзгариши, янги машина ва станоклар киритилиши ва янги материаллардан

фойдаланиш натижасида иш шароитининг ўзгариши сабабли ишчиларнинг хавфсизлигини сақлаш учун билимлари етишмаслиги сезилганда ўтказилиши мумкин.

Бундан ташқари бу инструктаж баъзи бир ишчилар хавфли иш усулларида фойдаланаётганлиги сезилса, меҳнат интизоми ёки хавфсизлик техникаси қоидалари бузилса ёки ишчи ишлаётган жойидан бирор-бир сабаб билан (масалан касаллик, таътил) узилиш рўй берса, шунингдек иш жойларида касб касалликлари ва бахтсиз ҳодисалар юз берса ўтказилиши мумкин.

Шу саноат корхонасига ўхшаш корхонада авария сабабли бахтсиз ҳодиса рўй берганлиги ҳақида хабар эшитилгандан кейин ҳам, навбатдан ташқари инструктаж ўтказилади.

Мақсадли инструктаж. Мақсадли инструктаж бир марталик иш бажариш яъни ишчининг вазифасига кирмайдиган (юк ортиш, тушириш, территорияни тозалаш, корхона территориясидан ташқаридаги ишлар), ҳамда аварияни олдини олиш, табиий офатларни бартараф этиш ва наряд-допуск билан бажариладиган хавфли ишлар учун иш бошлашдан олдин ўтказилади. Бу инструктаж ўтказилганлиги ҳақидаги маълумот наряд-допускка ёзиб қўйилади. Иш жойидаги инструктаж ўтказилганлиги ҳақида иш жойидаги инструктаж журнаliga қайд қилинади. (2-илова).

Назорат саволлари

1. Хавфсизлик техникаси бўйича инструктажлар ўтишдан мақсад нима?
2. Инструктажлар қандай турларга бўлинади?
3. Кириш инструктажининг мазмуни нимадан иборат?
4. Иш жойидаги инструктаж ким томонидан ва қаерда ўтказилади?
5. Вақти-вақти билан ўтказиладиган инструктаж ўтказиш вақтини белгилашда қандай омиллар асос қилиб олинади?
6. Навбатдан ташқари инструктаж қандай ҳолатларда ўтказилади?
7. Мақсадли инструктаж қандай ҳолларда ўтказилади?
8. Барча турдаги инструктажлар учун нечта журнал юритилади?

Ташкилот/Организация

**МЕХНАТ МУХОФАЗАСИ БЎЙИЧА КИРИШ
ИНСТРУКТАЖИНИ РЎЙХАТГА ОЛИШ ЖУРНАЛИ**

**ЖУРНАЛ РЕГИСТРАЦИИ
ВВОДНОГО ИНСТРУКТАЖА ПО ОХРАНЕ ТРУДА**

Бошланди « » _____ 20 й.
Начато

Кейинги varaғи

Инструктаж ни ўтказиш санаси Дата проведения инструктаж а	Инструктаждан ўтувчининг фамилияси, исми, отасининг исми Фамилия, имя, отчество инструктируемого	Касби, лавозими Профессия , должность	Инструктаждан ўтувчини ўналтирилаётган ишлаб чиқариш бўлимасининг номи Наименование подразделения, куда направляется инструктируемы й	Инструктаж ўтказувчин и фамилияси, исми, отаси исмининг бош харфлари Фамилия, инициалы Инструкти рующего	Инструкта ж дан ўтувчини	Инструктаж ўтказувчин и
					Имзоси	
					Подпись	
					Инструкти руемого	Инструкти рующего
1	2	3	4	5	6	7

Иш жойидаги инструктажни рўйхатга олиш журнали шакли

Ташкилот/Предприятие

ИШ ЖОЙИДАГИ ИНСТРУКТАЖНИ РЎЙХАТГА ОЛИШ ЖУРНАЛИ

(таркибий бўлинманинг номи)

ЖУРНАЛ РЕГИСТРАЦИИ ИНСТРУКТАЖЕЙ НА РАБОЧЕМ МЕСТЕ

(наименование подразделения)

Бошланди « » _____ 20 й.
Начато

Кейинги вараги

_____ ходимларнинг

(таркибий бўлинманинг номи)

РЎЙХАТИ

СПИСОК

работников _____

(подразделения предприятия)

Фамилияси, исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари	Касби, лавозими	Инструктаж ёзилган саҳифанинг рақами	Эслатма
Фамилия, инициалы	Профессия, должность	Номер страницы записи инструктажей	Примечание
1	2	3	4

Кейинги вараги

Фамилияси, исми, отасининг исми _____
Фамилия, имя, отчество

Касби (лавозими) _____
Профессия, должность

Инструктажнинг тури, сабаби, ўтказилиш санаси	Инструктаж бериш мавзуси (инструктажни ўтказишдаги масалалар)	Инструктаждан ўтувчининг	Инструктажни ўтказувчининг	Инструктажни ўтказувчининг фамилияси, исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари, лавозими
		Имзоси		
Дата проведения, вид, причина инструктажа	Тема инструктажа (вопросы, по которым проводится инструктаж, или номер (а) инструкции)	Подписи		Фамилия инициалы, должность инструктирующего
		инструктируемого	инструктирующего	
1	2	3	4	5

Фойдаланилган адабиётлар ва ахборот ресурслари

1. Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни (янги таҳрири) 2016 йил 22 сентябрь, ЎРҚ-410-сон.
2. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси.
3. “Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишларни ташкил қилиш ва билимларни синаш тўғрисида” намунавий Низом (рўйхат рақами 272, 1996 йил 14 август).
4. Ғ.Ёрматов ва бошқалар Меҳнатни муҳофаза қилиш: Дарслик - Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 2002 - 345 б.
5. Руководство по охране труда на предприятиях Юнусов Б.Х., Парсегова Л.Т. и др. - Издательство «Фарғона», 2004 – 332 с.
6. ГОСТ 12.0.004-90 Межгосударственный стандарт “Организация обучения безопасности труда”.
7. Веб сайтлар: www.lex.uz; www.ziyonet.uz; www.norma.uz; www.ziyo.edu.uz; www.mehnat.uz; www.minzdrav.uz; www.mchs.gov.uz; www.uznature.uz; www.standart.uz; www.sgktn.uz; www.bilim.uz; www.hsea.ru; www.ohranatruda.ru;

3-амалий машғулот: Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни ишлаб чиқиш тартиби.

Машғулотнинг мақсади. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларнинг вазифаси, таркиби ва мазмуни билан танишиш ҳамда уларни тузиш бўйича амалий кўникмалар ҳосил қилиш.

Ташкилот раҳбари ҳамма ишловчиларни меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар билан таъминлаши керак. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни мазмуни, ишлаб чиқиш тартиби, келишуви, тасдиқлаш ва қайта кўриб чиқиш “Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни ишлаб чиқиш тўғрисида”ги Низомига биноан бажарилади (рўйхат рақами 870, 2000 йил 7 январь).

Машғулот режаси

1. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларнинг мақсади, вазифаси ва асосий мазмуни.

2. Йўриқномалар тузиш учун маълумотлар.

3. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқноманинг таркиби.

Топшириқ. Ихтиёрий танланган касб ёки иш тури учун меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқнома тузиш.

Назарий қисм

Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларнинг мақсади, вазифаси ва асосий мазмуни. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларнинг мақсади ишчиларга ишни қандай технология асосида хавфсиз бажариш кетма-кетлигини ўргатиш орқали бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олишдан иборат.

Йўриқноманинг вазифаси ишнинг тури, унда ишлатиладиган техник воситаларнинг тузилиши ва технологиясига асосланган ҳолда амалда хавфсизлик техникаси қоидаларининг бажарилишини таъминлаш ҳамда хавфсиз ва соғлом иш шароитини яратишдан иборат.

Шу сабабли йўриқномаларнинг мазмуни машина-механизмлардан фойдаланишда хавфсизлик талаблари ҳамда хавфсиз ва соғлом иш шароитини яратиш бўйича талаблардан иборат бўлиши зарур.

Йўриқномалар ишчиларга хавфсизлик техникаси қоидаларини тез ўзлаштириб олиш ёки тез эслашлари учун ёрдам беради.

Йўриқномалар ҳар бир иш тури учун унда ишлатиладиган техник воситаларнинг хусусиятига боғлиқ ҳолда алоҳида тузилади. Масалан, пайвандчилар ҳар хил трансформаторлар билан ёки турли хил ток (ўзгарувчан ёки ўзгармас) турлари билан ишласа, уларнинг ҳар бири учун алоҳида йўриқнома тузилиши керак. Албатта, бу ерда умумий талаблар ўзгармасдан қолиши мумкин.

Йўриқнома тузиш учун маълумотлар. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқнома тузишда ишни бажариш технологияси, унда ишлатиладиган техник воситаларнинг тузилиши, техник маълумотлар, машина-механизмларнинг хавфли жойлари асос қилиб олинади ва меҳнат муҳофазаси бўйича қонунлар, низомлар, давлат ва тармоқ стандартлари каби меъёрий ҳужжатлардан

фойдаланиш тавсия этилади. Масалан, тракторчилар учун меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқнома тузишда «Тракторлар, қишлоқ хўжалик машиналари ва махсус машиналарда ишлашда техника хавфсизлиги қоидалари»дан фойдаланиш мумкин.

Йўриқномаларда барча меъёрий талаблар аниқ акс этиши лозим, масалан: «Машинада ҳимоя тўсиғисиз ишлаш тақиқланади», «Одамларни ташиш тақиқланади» ва ҳ.к. Бундан ташқари йўриқномаларни тузишда олдин содир бўлган бахтсиз ҳодисалар тўғрисидаги маълумотлардан ҳам фойдаланиш мумкин, айти бахтсиз ҳодисага олиб келган сабабларни бартараф этишга қаратилган тадбирларни ҳам киритиш мумкин.

Йўриқномадаги барча бандлар кетма-кет рақамланиши лозим. Рақамлар кетма-кетлиги кўрсатмада тавсия этиладиган иш турининг технологик жараёнлари кетма-кетлигига мос келиши зарур.

Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқнома таркиби. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар таркиби асосан қуйидаги бўлимлардан иборат бўлиши мумкин. Умумий талаблар:

1. Йўриқнома талабларининг бажарилмаганлиги учун ишчининг жавобгарлиги.
2. Носоз машина-механизмларда ишлашнинг тақиқланиши.
3. Ўзи ишлаётган машинада ишлашга бошқа кишиларнинг ишлашига рухсат этилмаслиги.
4. Машина-механизмлар ёрдамида уларнинг тавсифномасида кўрсатилмаган ишларни бажаришнинг тақиқланиши.
5. Жароҳатланганларга шифокор келгунга қадар биринчи ёрдам кўрсатиш ва маъмуриятга содир бўлган бахтсиз ҳодиса бўйича тезкор хабар бериш тартиби.

Хавfli ва зарарли омиллардан сақланиш

1. Технологик жараёнда содир бўлиши мумкин бўлган хавфлардан огоҳлантириш.
2. Машина-механизмларда қўққисдан содир бўлиши мумкин бўлган хавфлар тўғрисида огоҳлантириш.
3. Машина-механизмларнинг рухсат этилган кўрсаткичлари (масалан: тезлик, айланишлар сони, босим, ҳарорат ва б.) дан четга чиқишни тақиқлаш.
4. Носоз машиналардан фойдаланишни тақиқлаш.
5. Ҳимоя тўсиқларини иш вақтида ечиб олишни тақиқлаш.
6. Ишчилар ёки машина-механизмлар бошқарувчиларига машиналарнинг электр жиҳозларидаги носозликларни тўғрилашни тақиқлаш.
7. Ишлаб чиқаришдаги зарарли омилларни бартараф этиш бўйича тавсиялар.

Иш жойига қўйиладиган талаблар

1. Иш жойининг тартиби.

2. Иш жойини тозалаш даври.
3. Иш жойини ёритиш меъёри.
4. Иш жойида материаллар ёки ярим фабрикатларни сақлаш тартиби.
5. Машина-механизмга хавфсиз техник хизмат кўрсатиш тартиби.
6. Ишчининг шахсий гигиенаси.

Ҳимоя мосламалари ва воситалари

1. Иш жойидаги мажбурий ҳимоя воситалари мажмуи.
2. Ҳимоя, сақлаш қурилмалари ва улардан фойдаланиш тартиби.
3. Ишчининг махсус кийим-бошига қўйиладиган талаблар.

Юқорида келтирилган таркиб умумий ҳолатлар учун мақбул ҳисобланади. Шу сабабли ҳар бир иш турининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда унга ўзгаришлар ва қўшимча бандлар киритиш мумкин. Меҳнат муҳофазаси бўйича тузилган йўриқномалар корхона раҳбари, бош муҳандис (ёки хавфсизлик техникаси бўйича муҳандис) ва касаба уюшмаси қўмитаси раиси томонидан тасдиқланади.

Назорат саволлари

1. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар нима мақсадда тузилади?
2. Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни кимлар тузиши мумкин?
3. Йўриқномалар тузишда қандай манбалардан фойдаланилади?
4. Йўриқномалар қайси турдаги йўриқномалар учун тузилади?
5. Йўриқномалар қандай бўлимлардан иборат бўлиши лозим?
6. Йўриқноманинг «Умумий талаблар» бўлимида нималар қайд этилади?
7. Йўриқноманинг «Хавфли ва зарарли омиллардан сақлаш» бўлимида қандай талаблар қайд этилади?
8. Йўриқномада «қатъий тақиқланади», «қатъий бажариш талаб этилади» каби ибораларни ишлатиш мақсадга мувофиқми?
9. Махсус кийим-бошлар ва улардан фойдаланишга бўлган талаблар қайси бўлимда кўрсатилади?
10. Йўриқномаларни ким тасдиқлайди?

Фойдаланилган адабиётлар ва ахборот ресурслари

8. Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни (янги таҳрири) 2016 йил 22 сентябрь, ЎРҚ-410-сон.
9. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси.
10. “Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни ишлаб чиқиш тўғрисида” Низом (рўйхат рақами 870, 2000 йил 07 январь).
11. “Электр ускуналарида фойдаланиладиган ҳимоя воситаларини қўллаш ва синаш” Қоидалари («Ўздавэнергоназорат» агентлигининг 2001 йил 29 ноябрдаги 374-сонли буйруғи билан тасдиқланган).

12. СанПин РУз № 0141-03 “Гигиеническая классификация условий труда по показателям вредности и опасности факторов производственной среды, тяжести и напряженности трудового процесса”.
13. “Истеъмолчиларнинг электр қурилмаларидан техник фойдаланиш қоидалари” (рўйхат рақами 1383, 2004 йил 09 июль).
14. “Истеъмолчиларнинг электр қурилмаларидан фойдаланишда техника хавфсизлиги қоидалари” (рўйхат рақами 1400, 2004 йил 20 август).
15. Ғ. Ёрматов ва бошқалар Меҳнатни муҳофаза қилиш: Дарслик - Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 2002 - 345 б.
16. Руководство по охране труда на предприятиях Юнусов Б.Х., Парсегова.
17. Веб сайтлар: www.lex.uz; www.ziyonet.uz; www.norma.uz; www.ziyo.edu.uz; www.mehnat.uz; www.minzdrav.uz; www.mchs.gov.uz; www.uznature.uz; www.standart.uz; www.sgktn.uz; www.bilim.uz; www.hsea.ru; www.ohranatruda.ru;

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс. Хавф-хатарни миқдорий таҳлили.

Совутиш-компрессор қурилмалари цехининг хавф-хатарлар ва ишлаш имконияти таҳлили ўтказилди. Меъридан четга чиқиш натижаларидан намуна берилган(жадвал). Таҳлил жараёнида ҳар бир қурилма, ишлаб чиқариш линияси ёки блок учун юзага келиши мумкин бўлган четга чиқишлар, уларнинг сабаблари аниқланади ва хавфсизликни таъминлаш бўйича тавсиялар белгиланади. Юзага келиши мумкин бўлган ҳар қайси четга чиқиш ҳолатларини тавсифлашда «йўқ», «кўп», «кам», «шунингдек», «бошқача», «қараганда бошқача», «тескари» ва ҳ. сингари калит сўзлар қўлланилади. Шунингдек, жадвалда кўриб чиқилаётган четга чиқишнинг юзага келиш эҳтимоли В, оқибатларнинг оғирлик даражаси Т ва критиклик кўрсаткичи $K=V+T$ га берилган балли эксперт баҳолари кўрсатилган. В ва Т кўрсаткичлар 4 балли шкалада белгиланган (4 балл максимал хавфга тўғри келади).

Критиклик қиймати юқори бўлган четга чиқишлар кейинчалик, шу жумладан авария вазиятлари сценарийларини ишлаб чиқишда ва хавфни миқдорий баҳолашда, янада батафсилроқ кўриб чиқилган.

Совутиш-компрессор қурилмалари цехи компрессор узелининг хавф-хатарлари ва ишлаш имкониятини ўрганиш усули қўлланилганда четга чиқишлар рўйхати (натижалардан намуна)

Калит сўз	Четга чиқиш	Сабаблар	Оқибатлар	В	Т	К	Тавсиялар
Кам	Модда оқими йўқ						
Кўп	Компрессор ҳайдаш босимининг ошиши						
Кам	Сўриш босимининг камайиши						

2-кейс. «Ҳодисалар дарахтлари» таҳлили.

Нефтни қайта ишлаш қурилмасида содир бўлиши мумкин бўлган турли аварияларнинг сценарийларини миқдорий таҳлил қилиш учун ҳодисалар дарахти намуналари расмда берилган. Ҳодиса номининг ёнидаги рақамлар ушбу ҳодиса юзага келишининг шартли эҳтимолини кўрсатади. Бунда кўзгатувчи ҳодиса (резервуардан нефтнинг тўкилиши)нинг юзага келиш эҳтимоли 1 тенг деб қабул қилинган. Алоҳида ҳодиса ёки сценарийнинг юзага келиш частотаси қиймати кўзгатувчи ҳодисанинг юзага келиш частотасини авариянинг аниқ сценарий бўйича ривожланишнинг шартли эҳтимолига кўпайтириш йўли билан қайта ҳисобланади.

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Авария	- техник қурилмаларни ва (ёки) қурилиш иншоотларини турли элементларини тўсатдан емирилиши, ёки турли жараёнларни меъёридаги иш режимини ёки оқимини хавфли бузилишидан иборат хавфли ҳодиса	The accident is a dangerous event, consisting in a sudden destruction of any elements of technical devices and(or) construction of buildings or in threat of violation of normal operation or flow of any process

Ишлаб чиқаришни автоматизациялаш	-ишлаб чиқариш жараёни автоматик қурилмаларда бошқариладиган ишлаб чиқаришни ташкил этиш услуги	Automation of production — way of organizing production in which the process control is carried out by automatic devices
Маъмурий жазо	-маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этгани учун жавобгарлик чораси	Administrative punishment — the measure of responsibility for committing an administrative offense
Маъмурий ҳуқуқбузарлик	қонун ҳужжатларига биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган, шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, мулкчиликка, давлат ва жамоат тартибига, табиий муҳитга тажовуз қилувчи ғайриҳуқуқий, айбли (қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида) содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик	Administrative offence-encroachment on the rights and freedoms of citizens property, the state and public order, natural wednesday wrongful guilty of (intentional or careless) act or omission for which the law provides for administrative liability
Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходиса тўғрисида далолатнома	-ишлаб чиқаришда содир бўлган бахтсиз ходиса туфайли ишчини соғлиги бузилганлиги фактини тасдиқловчи, ўрнатилган тартибда ваколатли амалдор шахслар томонидан ўтказилган текширув натижалари асосида расмийлаштирилган, белгиланган намунадаги юридик ҳужжат	The act of accident on production — a legal document certifying the fact of damage of health owing to accident on manufacture, decorated according to the results of the investigation into this accident, held in the prescribed manner plenipotentiary officials
Меҳнат муҳофазаси тўғрисидаги далолатнома	-барча ёки маълум тоифадаги ишчиларга тааллуқли, меҳнат жараёнида ишчини соғлиги ва ҳаётини сақлаш ва хавфсизлиги мақсадида ишлаб чиқариш фаолиятини юритиш тартибини белгиловчи меъёрлар ва қоидалардан иборат меҳнат муҳофазаси ва шароитини ростловчи ҳужжатлар	Acts about labour protection — documents that regulate conditions and labor protection, containing the rules and regulations establishing the procedure of implementation of production activities to safety and preservation of health and life of worker in the labor process, applicable to all employees or to certain

			categories of employees
Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходисаларни таҳлили	-умумий тенденцияни аниқлаш ва огоҳлантирувчи тадбирлар қабул қилиш мақсадида ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходисаларни тадқиқоти ва уларни ишлаб чиқариш, шикастловчи омиллар турлари ва сабаблари бўйича таҳсимоти		The analysis of accidents in the production, research and distribution of accidents on the production facilities, traumatic factors and their causes in order to identify general trends and taking preventive measures
Меҳнат шароити бўйича иш жойларини аттестациялаш	-ишлаб чиқаришдаги зарарли ва (ёки) хавфли омилларни аниқлаш мақсадида иш жойларидаги меҳнат шароитини баҳолаш		Certification of workplaces on working conditions — evaluation of working conditions at workplaces in order to identify harmful and (or) dangerous production factors
Хавфсизлик	-зиён етиши эҳтимоли билан боғлиқ, йўл қўйилиши мумкин бўлмаган рискни йўқлиги		Safety — absence of unacceptable risk associated with the possibility of damage
Ўта паст хавфсиз электр кучланиши	-45в дан юқори бўлмаган ер ва ўтказгич орасидаги номинал кучланиш ёки (уч фазали тармоқлар учун) 24в дан юқори бўлмаган ўтказгич ва нол орасидаги номинал кучланиш		Safe extra low voltage — a nominal voltage not exceeding 42 v between conductor and earth, or (for three-phase circuits) not exceeding 24 v between the conductor and the zero
Ишлаб чиқариш жихозларининг хавфсизлиги	-ишлаб чиқариш жихозларининг, норматив-техник ҳужжатларда ўрнатилган шароитларда белгиланган функцияларини бажараётганида, меҳнат хавфсизлиги талабларига мослигини сақлаш хусусияти		Machinery safety — the property of the production equipment to maintain compliance with safety work in the performance of given functions in terms of normative-technical documentation.
Ишлаб чиқариш жараёнларининг хавфсизлиги	-ишлаб чиқариш жараёнларининг, норматив-техник ҳужжатларда ўрнатилган шароитларда амалга оширилиётганида, меҳнат хавфсизлиги талабларига жавоб бера олиш		The safety of the production process — the property of the production process to meet the requirements of occupational safety when carrying out it in the conditions established by normative-technical

	хусусияти	documentation
Меҳнат хавфсизлиги	-ишлаб чиқаришдаги зарарли ва хавфли омилларни ишчиларга таъсири бартараф этилган меҳнат шароити	Labour safety — the conditions, which exclude the impact of dangerous and harmful production factors on workers
Вентиляция	-иш хоналаридаги ҳаво муҳитини белгиланган сифатини таъминлаш учун зарур тадбирлар ва воситалар мажмуи	Ventilation — a set of measures and devices necessary to ensure the specified quality of the air environment in the working premises
Хавфли моддалар	инсонга нисбатан потенциал хавфга эга моддалар	Hazardous substances — substances with potential danger towards human beings
Йўриқнома журнали	-ўтказилган йўриқноманинг аниқ тури қайд этиладиган, белгиланган шаклдаги журнал	Journal of instruction — the magazine of the established form, in which is recorded the conduct of a particular kind of instruction
Электр токидан ҳимоялаш воситалари	-инсонларни электр токи жароҳатлашидан ҳимоялашга мўлжалланган техник воситалар мажмуи	Protective measures—the complex of technical means designed to protect people from electric shock;
Хавфсизлик зонаси	-зарарли ва(ёки) хавфли ишлаб чиқариш омилларининг таъсири рухсат этилган даражадан юқори бўлмаган ҳудуд қисми	Safety zone — an area within which the impact of harmful and (or)hazardous production factors exceeds an acceptable level
Ишлар тоифаси	-инсон организмнинг Вт лардаги умумий энергия сарфи асосида ишларни оғирлиги бўйича ажратиш	Categories of work — division of work according to the severity based on the total energy consumption of the organism in Vt
Компетент шахс-	-зарур даражадаги тайёргарликга ва етарли билимга, конкрет (аниқ) ишни бажариш малакасига ва тажрибасига эга шахс;	Competent person - a person with the necessary training and sufficient knowledge, skills and experience to perform a specific job
Меҳнатни муҳофаза қилиш	меҳнат жараёнида инсоннинг хавфсизлигини, ҳаёти ва соғлиғи, иш қобилияти сақланишини таъминлашга доир ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий,	Labour protection is a working on the basis of the relevant legislative and other normative acts of the socio-economic, organizational, technical, sanitary-hygienic and medical-

	техникавий, санитария-гигиена, даволаш-профилактика, реабилитация тадбирлари ҳамда воситалари тизими	prophylactic measures and means aimed at ensuring safety, preservation of the health and human performance at work.
Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса	ходимнинг у меҳнат шартномаси (контракт) бўйича ўз вазифаларини иш берувчининг ҳудудида ҳам, ундан ташқарида ҳам бажариши билан боғлиқ ҳолда меҳнатда майиб бўлишига ёки соғлиғининг бошқача тарзда шикастланишига олиб келган ва ходимни бошқа ишга ўтказиш заруриятини келтириб чиқарган, унинг касбга оид меҳнат қобилиятини вақтинча ёки турғун йўқотишига ёхуд вафот этишига сабаб бўлган ҳодиса	Accident at work — an event in which the insured person has received employment injury or other health damage during the performance of his duties under the employment agreement (contract) on the premises of the policyholder or abroad, and which has caused the necessity to transfer the insured to another job, temporary or permanent loss of their professional earning capacity or his death
Касб касаллиги —	- ходимнинг унга ишлаб чиқаришнинг зарарли ёки хавfli омили таъсири натижаси бўлган ва унинг касбга оид меҳнат қобилиятини вақтинча ёхуд турғун йўқотишига сабаб бўлган ўткир ёки сурункали касаллиги;	Occupational disease — an acute or chronic disease of the insured person resulting from exposure to harmful or dangerous production factors and resulting in temporary or permanent loss of professional working capacity;
Меҳнатда майиб бўлиш	- ходимнинг касбга оид меҳнат қобилиятини ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодиса оқибатида вақтинча ёки турғун йўқотиши	Work-relate dinjury — temporary or permanent loss of insured occupational disability in an accident at work
Суғурталовчи	-Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси	Insurer off-budget pension fund under the Ministry of finance of the Republic of Uzbekistan
Суғурта бадаллари	-суғурта қилдирувчининг меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан суғурталовчига конун ҳужжатларида белгиланган тартибда ва миқдорларда амалга ошириладиган ажратмалари;	Insurance premiums — deductions from the payroll of the insured to the insurer, carried out in the manner and amount established by law

Суғурталанган шахс —	-меҳнат шартномаси (контракт) асосида ишлайдиган, суғурта қилдирувчи суғурталовчига шу шартномага (контрактга) мувофиқ суғурта бадалларини тўлайдиган, ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходисалар ва касб касалликларидан мажбурий давлат ижтимоий суғуртаси қилиниши лозим бўлган жисмоний шахс	Insured person — a natural person subject to mandatory state social insurance against accidents at work and occupational diseases, working under labor agreement (contract), under which the policyholder shall pay the insurer insurance premiums
Суғурта қилдирувчи —	-жисмоний шахсни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда меҳнат шартномаси (контракт) бўйича ишга ёллаган юридик ёки жисмоний шахс	Policyholder — a legal or natural person, a natural person hired under an employment contract (contract) in accordance with legislation
Суғурта ходисаси —	-иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномасининг амал қилиши даврида ходим ўз меҳнат вазифаларини бажариши билан боғлиқ ҳолда меҳнатда майиб бўлиши, касб касаллигига чалиниши ёки соғлиғининг бошқача тарзда шикастланиши муносабати билан ходимнинг ҳаёти ёки соғлиғига етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш бўйича иш берувчининг фуқаролик жавобгарлиги вужудга келганлиги белгиланган тартибда тасдиқланган факт	The insured event is verified in the prescribed manner the fact of damage of health or death of the insured in result of accident on manufacture or occupational disease, which would give rise to liabilities of the insurer on payment of insurance compensation

VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. -Т.: “Ўзбекистон”, 2011.
2. МирзиёевШ.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 488 б.
3. МирзиёевШ.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 592 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2019.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимида бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391-сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-

тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли фармони.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

1. “Меҳнат муҳофазаси бўйича вакил тўғрисида”ги Низом (рўйхат рақами 196, 1995 йил 18 декабрь).
2. ГОСТ 12.0.004-90 Межгосударственный стандарт “Организация обучения безопасности труда”.
3. “Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишларни ташкил қилиш ва билимларни синаш тўғрисида” намунавий Низом (рўйхат рақами 272, 1996 йил 14 август).
4. “Меҳнат муҳофазаси бўйича ишларни ташкил этиш тўғрисида” намунавий Низом (рўйхат рақами 273, 1996 йил 14 август).
5. Аёллар меҳнати тўлиқ ёки қисман қўлланилиши тақиқланадиган меҳнат шароити ноқулай бўлган ишлар рўйхати (рўйхат рақами 865, 2000 йил 05 январь).
6. “Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини текшириш ва ҳисобга олиш тўғрисида” Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 6 июндаги 286-сон қарори.
7. “Меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномаларни ишлаб чиқиш тўғрисида” Низом (рўйхат рақами 870, 2000 йил 07 январь).
8. “Электр ускуналаридан фойдаланиладиган ҳимоя воситаларини қўллаш ва синаш” Қоидалари («Ўздавэнергоназорат» агентлигининг 2001 йил 29 ноябрдаги 374-сонли буйруғи билан тасдиқланган).
9. СанПин РУз № 0141-03 “Гигиеническая классификация условий труда по показателям вредности и опасности факторов производственной среды, тяжести и напряженности трудового процесса”.
10. “Истеъмолчиларнинг электр қурилмаларидан техник фойдаланиш қоидалари” (рўйхат рақами 1383, 2004 йил 09 июль).
11. “Истеъмолчиларнинг электр қурилмаларидан фойдаланишда техника хавфсизлиги қоидалари” (рўйхат рақами 1400, 2004 йил 20 август).
12. “Ходимларга уларнинг меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда жароҳатланиши, касб касалликларига чалиниши ёки саломатлигининг бошқа хил шикастланиши туфайли етказилган зарарни тўлаш” Қоидалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 11 февралдаги 60-сон қарори.
13. “Электр энергетика ускуналарига хизмат кўрсатишда юз берган бахтсиз ҳодисалар оқибатида жабрланганларга шифокордан олдинги ёрдам кўрсатиш бўйича йўриқнома” (рўйхат рақами 20/15-226/22, 2005 йил 28 ноябрь).
14. “Электр ускуналарини эксплуатация қилишда хавфсизлик техникаси қоидалари” (рўйхат рақами 1614, 2006 йил 18 август).
15. СанПиН РУз № 0224-07 “Санитарные правила и нормы при работе на персональных компьютерах, видеодисплейных терминалах и оргтехнике”.

16. “Корхона, ташкилот ва муассасаларда меҳнат муҳофазаси фонди ташкил қилиниши ва уни маблағларини ишлатиш тартиби тўғрисида”ги Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 12 ноябрь 245-сон қарори.
17. “Баландликда ишлаганда меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари” (рўйхат рақами 1890, 2009 йил 24 январь).
18. Ўзбекистон Республикасининг “Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги қонуни 2009 йил 16 апрель, ЎРҚ-210-сон.
19. “Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш қоидалари” Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 24 июндаги 177-сон қарори.
20. “Ўн саккиз ёшдан кичик шахсларнинг меҳнати қўлланиши тақиқланадиган ноқулай меҳнат шароитлари ишлари рўйхати” (рўйхат рақами 1990, 2009 йил 29 июль).
21. Ўзбекистон Республикасининг “Ёнғин хавфсизлиги тўғрисида”ги қонуни 2009 йил 30 сентябрь, ЎРҚ-226-сон.
22. ШНК 2.09.04-09. “Корхоналарнинг маъмурий ва маиший бинолари”.
23. СанПиН РУз № 0294-11 “Гигиенические нормативы. ПДК вредных веществ в воздухе рабочей зоны”.
24. “Телевидение ва радио эшиттириш ходимлари учун меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари” (рўйхат рақами 2248, 2011 йил 25 июль).
25. ““Ходимларни тиббий кўриқдан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низом (Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирининг буйруғи рўйхат рақами 2387, 2012 йил 29 август).
26. “Иш ўринларини меҳнат шароитлари ва асбоб-ускуналарнинг жароҳатлаш хавфлилиги юзасидан аттестациядан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 15 сентябрдаги 263-сон қарори.
27. СанПиН РУз № 0324-16 “Санитарно-гигиенические нормы микроклимата производственных помещений”.
28. СанПиН РУз № 0325-16 “Санитарные нормы допустимых уровней шума на рабочих местах”.
29. СанПиН РУз № 0326-16 “Санитарные нормы общей и локальной вибрации на рабочих местах.
30. СанПиН РУз № 0335-16 “Санитарные нормы допустимых уровней электростатических полей на рабочих местах”.
31. “Меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасидаги хизматлар бозорини янада ривожлантириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 апрелдаги 246-сон қарори.
32. СанПиН РУз № 0364-18 “Нормы допустимых нагрузок для девушек моложе 18 лет и женщин при подъеме и перемещении тяжестей вручную”.

33. “Ташкилотларда меҳнатни муҳофаза қилиш хизматини яратиш ва фаолиятини ташкил этиш тартиби тўғрисида”ги Низом (Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 декабрдаги 1066-сон қарорига 5-илова).
34. Долин П.А. Справочник по технике безопасности. 6-е изд. -М.: Энергоатомиздат, 2015 – 824 с.
35. Беляков Г.И. Охрана труда, -М.: Агропромиздат, 2010. – 320 с.
36. Беляков Г.И.: Охрана труда для руководителей и специалистов предприятий Подробнее: <http://www.labyrinth.ru/books/545428/>
37. Friend, Mark A. Fundamentals of occupational safety and health / Mark A. Friend and James P. Kohn. Government Institutes. An imprint of. The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK-2007.—4th ed.
38. Х.Раҳимова, А.Аъзамов, Т.Турсунов. Меҳнатни муҳофаза қилиш.Т. – “Ўзбекистон” -2003.
39. Ғ.Ёрматов ва бошқалар Меҳнатни муҳофаза қилиш: Дарслик - Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 2015 - 345 б.
40. Руководство по охране труда на предприятиях / Юнусов Б.Х., Парсегова Л.Т. и др. - Издательство «Фарғона», 2016 – 332 с.